

Ieteikumi lauku pašvaldībām, valsts institūcijām, politikas veidotājiem

Eiropas Sociālā fonda projekta „Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes - Latvijas lauku iedzīvotāju attīstības stratēģijas un kultūrvides pārmaiņas” Nr. 2009/0222/1DP/1.1.1.2.0/09/APIA/VIAA/087 īstenošanas ietvaros

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Rīga, Daugavpils, 2012

Saturs

Par Latvijas reģionu mazo pašvaldību stratēģijām dažādības vadībā (Dr. Deniss Hanovs).....	4
Aizbraukšana un lauku tukšošanās (Dr. Dace Dzenovska).....	6
Darbs uz bezdarbs Latvijas laukos (Dr. Ieva Raubiško).....	13
Saimniekošanas un uzņēmējdarbības prakses Latvijas laukos (Dr. Agnese Cimdiņa)	19
Pilsoniskās iniciatīvas, valsts un sabiedrības mijiedarbe lauku kopienās (Dr. Rasma Kārkliņa).....	26
Ieteikumi ietekmes uz vidi novērtējuma un teritoriju attīstības plānošanas procedūru uzlabošanai lauku pašvaldībās (Dr. Ivars Pavasars).....	31
Dialektu un izloksņu robežu izmaiņas (Dr. Edmunds Trumpa, Anna Stepiņa)	36
Dzīve uz laukiem latviešu literatūrā no brīvlaišanas līdz mūsdienām (Dr. Aija Priedīte).....	42

Par Latvijas reģionu mazo pašvaldību stratēģijām dažādības vadībā (Dr. Deniss Hanovs)

Rekomendācijas politikas procesa dalībniekiem

Ņemot vērā pētījuma vispārīgos un atsevišķu pašvaldību analīzē balstītus secinājumus¹, pētījuma autors izstrādājis šādas rekomendācijas pašvaldību politikas efektivitātes celšanai dažādības jomā. Politikas efektivitāte pētījumā ir traktējama kā pašvaldības politikas optimālāka atbilstība mērķa grupu vajadzībām, nodrošinot rezultatīvu dalību pašvaldības politikas veidošanā un sekmējot pašu mazākumtautību izvirzītu politiku to identitāšu attīstībā un saglabāšanā.

Pašvaldības institūcijām

Jāveicina tādas līdzdalības formas, kurās mazākumtautību interešu pārstāvniecības varētu īstenot dalību pilsonisko aktivitāšu spektrā. Ņemot vērā, ka Latvijas Republikas nepilsoņi nedrīkst piedalīties arī pašvaldību vēlēšanās, ir nepieciešams rast kompensējošus līdzdalības mehānismus ar iespējām paust kolektīvās intereses un ietekmēt pašvaldības politikas plānošanu, ieskaitot finanšu plānošanu.

Nepieciešams nodrošināt, lai katrā no pašvaldībā dibinātajiem līdzdalības mehānismiem būtu mazākumtautību pārstāvji.

Nepieciešams pilnveidot visus pašvaldības informācijas apmaiņas instrumentus ar mērķi efektīvi nodot pašvaldības vēstījumu par līdzdalības iespējām tādām mērķauditorijām, kam ziņu saņemšanai nepieciešama kāda papildu valoda līdzās latviešu valodai (kopsavilkums mazākumtautību valodā, tulks pašvaldības administrācijā, latviešu valodas kursa skaita palielināšana).

¹ Deniss Hanovs. Latvijas reģionu mazo pašvaldību stratēģijas dažādības vadībā. Sabiedriskās politikas analīze un rekomendācijas situācijas maiņai. SIA "Biznesa augstskola Turība", Rīga, 2012, 242.-243. lpp.

Pašvaldības aktivitātēs jāintensificē kultūru dialoga un daudz kultūru vides “filozofija”, dažādība jāpadara zināma, atrodamā un skaidri identificējama publiskajā telpā (svētki, tematiskās nedēļas, kur latviešu kultūrvidē netiek nodalīta no mazākumtautību kultūrvides, vienlaicīgi saglabājot vietu publiskajā telpā atšķirīgām identitātēm).

Mazākumtautību interešu pārstāvēniecībām

Veicināt mazākumtautību pārstāvju aktīvāku līdzdalību pašvaldības lēmumu pieņemšanas procesos, definēt publiskajā telpā kopienas vajadzības, izmantot iespējas sniegt atzinumus, viedokļus, piedalīties publiskajās apspriešanās.

Piedāvāt pašvaldības struktūrām piedalīties tādās NVO aktivitātēs, kas sekmētu mazākumtautību pilsoņu skaita palielināšanos un tādējādi aktīvāku iesaisti pašvaldības politikas procesā un tiešajos demokrātiskajos procesos (pilsonības, skolas, kursi).

Pašvaldības plašsaziņas līdzekļiem

Veicināt plašsaziņas līdzekļu satura dažādošanu, sniedzot informāciju par pašvaldībā dzīvojošajām mazākumtautībām, veicināt preses un citu plašsaziņas līdzekļu debates par pašvaldības politikas aktualitātēm integrācijas procesā.

Aizbraukšana un lauku tukšošanās (Dr. Dace Dzenovska)

1. Novērojums. Cilvēks attīstības plānošanas centrā

Daudzi no tiem, kas aizbrauc no Latvijas, aizbrauc ne tikai tāpēc, ka viņiem nav darba vai ka kredītu slogs par lielu, bet arī tāpēc, ka viņi nevēlas vajadzīgi savai valstij, nav apmierināti ar sabiedrisko un pārvaldes kultūru (piem., cilvēku savstarpējo saskarsmi uz ielas vai valsts iestādēs).² Politikas veidošanas kontekstā, cilvēku izpratni par labu dzīvi, kas ietver ne tikai noteiktu ienākumu līmeni, bet arī pakalpojumu pieejamību un savstarpējo cieņu, aizvieto aizvien ekonomiskāk orientēti rādītāji. 90. gadu vidū politikas veidošanas koridoros cirkulēja jēdziens “tautas attīstība”, ar kura palīdzību tika mēģināts paplašināt izpratni par attīstību no tādas, kura uzsver tikai makroekonomiskos rādītājus uz tādu, kura ietver arī izglītību, veselību, līdzdalību un kultūras dzīves nodrošināšanu. Kaut gan vēl joprojām tiek veidots Tautas attīstības pārskats, tautas attīstības jēdziens šķiet pazudis no publiskā un politiskā diskursa. Ekonomiskās krīzes pārvarēšana tiek mērīta tikai un vienīgi ar ekonomiskiem un statistiskiem rādītājiem, neņemot vērā dzīves kvalitātes vai pat dzīves iespējas strauju samazināšanos.

Statistiski rādītāji par nodarbinātību nespēj uzrādīt to iemeslu kopumu, kura dēļ cilvēki dodas prom. Šādu ainu uzrāda kvalitatīvi pētījumi.³ Tai pat laikā, pētniecības gaitā novērots, ka politikas veidotāji – valsts ierēdņi un viņu konsultanti – sastopas ar grūtībām, kad politikas veidošanas dokumentos jāintegrē kvalitatīvas pētniecības

² Hazans, Mihails. 2011. „Latvijas emigrācijas mainīgā seja 2000-2010“. Latvija. Pārskats par tautas attīstību. 2010./2011. Nacionālā identitāte, mobilitāte, rīcībspēja. Rīga: Latvijas Universitātes Sociālo un politisko pētījumu institūts, 70.-91.lpp., Ķešāne, Iveta. 2011. „Emigrācija un identitāte“. Latvija. Pārskats par tautas attīstību. 2010/2011. Nacionālā identitāte, mobilitāte, rīcībspēja. Rīga: Latvijas Universitātes Sociālo un politisko pētījumu institūts, 64.-69. lpp., Dzenovska, Dace. 2012. Aizbraukšana un tukšums Latvijas laukos: Starp zudušām un iespējamām nākotnēm. Rīga: Turība.

³ Piemēram, Indāns, Ivars, Aija Lulle, Marika Jurkāne-Laizāne un Liene Znotiņa. 2006. Latvia and Free movement of Labour: Ireland's example. Rīga: Strategic Analysis Commission, skatīt arī Dzenovska, 2012.

dati. Šie dati bieži vien norāda uz nepieciešamību mainīt attieksmi, publiskās saskarsmes kultūru un citas lietas, kuras grūti vadāmas un kvantificējamas. Tādējādi politikas veidotāji šīm lietām klāt neķeras, koncentrējoties uz mērāmām lietām, kā, piemēram, datu bāzu veidošana, informācijas pieejamības nodrošināšana, utt.

Ieteikumi

- Izvērtēt kritērijus, pēc kuriem tiek mērīta attīstība, un pārorientēt attīstības virzību no tādas, kura tiecas uz makroekonomisku rādītāju uzlabošanu, uz tādu, kura uzsver cilvēka labklājību;
- Palielināt kvalitatīvo pētījumu lomu politikas veidošanas procesā, kas ļautu izprast lauku sociāli ekonomisko situāciju un dzīves kvalitāti veidojošo procesu mijiedarbi, kas nav redzama ar IKP un citu konvencionālu statistisku rādītāju palīdzību;
- Organizēt apmācības seminārus valsts ierēdņiem par kvalitatīvu datu nozīmi politikas veidošanas procesā;
- Visos veidos veicināt mikroprakses, ar kuru palīdzību cilvēki varētu reģenerēt savu un savu kopienu sociālo un ekonomisko dzīvi – tas nozīmē, atbalstīt ne tikai sociāli marginalizētās grupas, bet arī tos, kuru darbība varētu reģenerēt pilsētu mikrorajonus un lauku teritorijas;
- Veicināt sociālai uzņēmējdarbībai labvēlīgu likumdošanas vidi.

2. Novērojums. Transvalstiska pilsoņu un valstspiederīgo kopiena

Ņemot vērā intensīvās un daudzveidīgās migrācijas plūsmas, kas skārušas Latviju pēdējos divdesmit gados,⁴ Latvijas pilsoņu un valstspiederīgo kopienu var uzskatīt par transvalstisku. Citiem vārdiem sakot, Latvijas pilsoņi un valstspiederīgie—gan tie, kas dzīvo Latvijā, gan tie, kuri ilgstoši vai īslaicīgi dzīvo ārpus Latvijas—pieder

⁴ Krišjāne, Zaiga un Andris Bauls. 2011. „Latvijas iedzīvotāju starpvalstu mobilitāte pēc Eiropas Savienības paplašināšanas.“ Latvijas Zinātņu akadēmijas vēstis, 45(3/4): 71-85, Lulle, Aija. 2010. “New Others: Identity Construction and Transnational Belonging Among Latvian Migrants to Guernsey“. EastBordNet, Working paper, skatīt arī Dzenovska, 2012.

transvalstiskai politiskai kopienai, tas ir kopienai, kura dzīvo vairāku nācijvalstu teritorijās. Ir notikusi intensīva Latvijas valstspiederīgo kopienas *deteritorializācija*.

Taču politikas veidošanā dominē tradicionālais teritorializētais politiskās kopienas modelis, tas ir, tāds modelis, kurš pieņem, ka pastāv nesaraujamas saiknes starp politisku kopienu un valsts teritoriju. Līdz ar to, politiķu runās un politikas veidotāju dokumentos dominē diskurss par emigrācijas problēmu un par nepieciešamību veicināt reemigrāciju (piemēram, nesen uzsāktais Reemigrācijas programmas veidošanas process Ekonomikas ministrijas paspārnē). Taču pārāk liels uzsvars uz reemigrāciju kā politikas veidošanas absolūto gala mērķi liedz saskatīt transvalstiska valstspiederīgo kopuma potenciālu. Fiziska klātbūtne tiek jaukta ar aktīvas pilsoniskās līdzdalības izpausmi (piemērs: cilvēkresursu piesaistes projekti, kuri pieprasa, lai projekta dalībnieki fiziski atrastos Latvijā). Lai veicinātu pēc iespējas vairāku Latvijas valstspiederīgo iesaisti Latvijas ekonomiskajā, sociālajā un politiskajā dzīvē, politikas veidošanas procesā nepieciešams ņemt vērā, ka notikusi pilsoņu un valstspiederīgo kopienas *deteritorializācija*. Tas nozīmē, ka, veidojot valsts politiku, jāizvērtē vai un kā konkrēti politikas instrumenti veicina *deteritorializētās* kopienas līdzdalību valsts dzīvē. Šajā izpratnē *deteritorializācija* uzskatāma nevis par problēmu, bet, pirmkārt, par sociālu realitāti un, otrkārt, par izmantojamu potenciālu.

Ieteikumi

- Valsts iestādēm un privātiem uzņēmumiem apsvērt iespēju, kā iesaistīt ārzemēs dzīvojošos Latvijas valstspiederīgos Latvijas sociālajā, ekonomiskajā un politiskajā dzīvē, nepieprasot viņu fizisku atgriešanos Latvijas teritorijā;
- Visu nozaru politikas veidošanās procesā izvērtēt, kā attiecīgā politika ietekmēs gan tos pilsoņus un valstspiederīgos, kas atrodas Latvijas teritorijā, gan tos, kuri ilgstoši vai īslaicīgi atrodas ārzemēs;
- Plānojot valsts atbalstītus veselības un citus pakalpojumus, iekļaut arī tos valstspiederīgos, kuri neatrodas valsts teritorijā, jo arī viņi

sniedz savu ieguldījumu sabiedrības labklājības veicināšanā vai nu finansiāli atbalstot savus ģimenes locekļus (tādējādi atvieglojot valsts darbu un veicinot ekonomiku), vai arī sniedzot ieguldījumu ar savām zināšanām un prasmēm;

– Veikt kvalitatīvu pētniecību par transvalstiskās pilsoņu un valstspiederīgo kopienas ikdienas līdzdalību Latvijas valsts dzīvē, kā arī iespējām to veicināt;

– Integrēt diasporas politiku attīstības plānošanas procesos, lai nebūtu tā, ka, no vienas puses, diaspora tiek aicināta mājās, bet, no otras puses, turpinās cilvēku aizplūšana, jo dzīve Latvijā neuzlabojas.

3. Novērojums. Diskriminējoša un attīstību kavējoša diasporas politika

Pētniecības gaitā pētniecības partneri norādīja, ka tad, kad politiķi un politikas veidotāji uzrunā diasporu, tiek uzrunāts specifisks pilsoņu un valstspiederīgo kopums.⁵ Respektīvi, tiek uzrunāti latvieši, kuriem ir prasmes un zināšanas, kas tiek uzskatītas par nepieciešamām Latvijas valstij—studenti, IT speciālisti un citi savu jomu speciālisti. Citi—“parastie cilvēki”, kā arī citu tautību Latvijas valstspiederīgie, netiek aktīvi uzrunāti. Līdz ar to, daudzi Latvijas valstspiederīgie nejūtas vajadzīgi savai valstij. Valsts zaudē cilvēkus, kuru līdzdalība valsts dzīvē veicinātu ekonomiskās un sociālās dzīves reģenerāciju. Turklāt, šeit nelīdzēs pareizās uzrunas, bet gan ilgtermiņa attieksmes maiņa, kura nostāda cilvēku attīstības procesu centrā. Valstij jāparāda, ka tai interesē valstspiederīgo labklājība, nevis, ka tai vajadzīgi fiziski ķermeņi, lai tehniski atražotu tautu un sabiedrību. Tas ir ilgtermiņa process, kurš pieprasīs lielas pūles, jo liels skaits Latvijas iedzīvotāju ir zaudējuši ticību valsts institūcijām (ne tikai politiķiem).

Ieteikumi

– Izvērtēt diasporas politikas instrumentu ietekmi uz dažādām pilsoņu un valstspiederīgo grupām, kā arī izvērtēt diasporas politikas ietekmi uz sabiedrības labklājību kopumā;

⁵ Dzenovska, 2012.

- Izveidot diferencētu diasporas politiku, kuras pamatā ir pētniecībā balstīta izpratne par diasporas dažādību un tās sekām;
- Virzīties no diasporas politikas uz integrētu transvalstiskas valstspiederīgo kopienas politiku—respektīvi, papildus diasporas politikai, kura uzstāda ārzemēs dzīvojošos valstspiederīgos par atsevišķu mērķa grupu, integrēt transvalstiskas valstspiederīgo kopienas jēdzienu visos politikas veidošanas instrumentos;
- Integrēt diasporas politiku attīstības plānošanas procesos, lai nebūtu tā, ka, no vienas puses, diaspora tiek aicināta mājās, bet, no otras puses, turpinās cilvēku aizplūšana, jo dzīve Latvijā neuzlabojas.

4. Novērojums. Vietas vīzija un teritorijas vīzija attīstības plānošanā

Veicot pētniecību Latvijas lauku teritorijās, kurās 2011. un 2012. gadā notika novadu attīstības plānu veidošana, konstatēts, ka attīstības plānošanas kontekstā pastāv konflikts starp *vietas vīziju* un *teritorijas vīziju*.⁶ Ja lauku iedzīvotāji mēģina uzturēt dzīvību konkrētās vietās pat tad, ja tas nešķiet ekonomiski efektīvi, tad profesionāli attīstības plānotāji cenšas uzsvērt teritorijas vīziju, kuras ietvaros lauki ir attīstāma teritorija, nevis konkrēta dzīves vieta. Teritorijas vīzijas ietvaros tiek pieņemts, ka tas ir normāli, ka kādas vietas pazūd pavisam un cilvēki aizvācas uz pilsētām. Teritorijas vīzija neņem vērā to, ka cilvēkiem ir ļoti svarīga sociālās dzīves tekstūra un ka mērķis uzturēt dzīvību konkrētā vietā var būt tikpat vitāls, cik mērķis nodrošināt teritorijas ekonomisku attīstību. Pētniecība rāda, ka šīs vīzijas tika uzskatītas par nesamērojamām un konfliktējošām. Par to liecināja arī fakts, ka lielie uzņēmēji nekad nepiedalījās attīstības plānošanas procesā, jo viņi paši varēja nokārtot ar savu biznesu saistītās lietas. Viņus neinteresēja dzīvības uzturēšana konkrētās dzīves vietās, bet gan biznesa iespējamība noteiktās teritorijās.

Ieteikumi

- Integrēt vietas vīziju ar teritorijas vīziju attīstības plānošanas procesā, neuzskatot šīs par konfliktējošām, bet gan par paralēli

⁶ Dzenovska, 2012.

pastāvošām un vienlīdz leģitīmām attīstības vīzijām;

– Nodrošināt pagastu un novadu lielo uzņēmēju reālu līdzdalību attīstības plānošanas procesā, lai nerastos situācija, kad lielais bizness salabo to ceļa daļu, kas vajadzīga, lai veiktu biznesu, taču pārējo atstāj pilnīgi novārtā;

– Pārskatīt pieņēmumu, ka pastāv viena pareiza attīstības trajektorija, tā vietā atzīstot, ka laukus var skatīt dažādi—kā vietu un kā teritoriju, kā arī to, ka lauku iedzīvotāju vēlmes un vajadzības ir dažādas;

– Integrēt dažādās iedzīvotāju vēlmes un vajadzības plānošanas procesā, izstrādājot plānošanas instrumentus, kas spēj uzrunāt un iesaistīt iedzīvotāju grupas ar dažādām vajadzībām.

5. Novērojums. Izpratne par tagadni nākotnes plānošanas procesā

Pētniecības gaitā tika novērots, ka gan novadu attīstības plāni, gan arī nacionāla mēroga plānošanas dokumenti izmanto ideālistiskas nākotnes vīzijas, nevis faktiski iespējamus nākotnes scenārijus par spīti tam, ka paši politikas veidotāji netic pozitīvajiem scenārijiem. Šāda pieeja, kaut arī ar mērķi motivēt darbību, zaudē leģitimitāti pilsoņu acīs, jo šo nākotnes vīziju nepamatotība ir ātri pamanāma. Turklāt, veidojot attīstības plānus, plānotāji vadās pēc ekonomiskām formulām (piemēram, lai veicinātu x , jādara y), taču šīs formulas ne vienmēr balstītas izpratnē par reālo situāciju. Viens no veiksmīgas attīstības plānošanas priekšnoteikumiem ir detalizēta un padziļināta izpratne par tagadni. Šis ir sevišķi nozīmīgi ieilgušās globālās krīzes apstākļos, kad nekas neliecina par to, ka situācija stabilizēsies un lietas atgriezīsies vecajās sliedēs. Globālo finansiālo un ekonomisko pārmaiņu kontekstā nevar atļauties veidot politiku pēc novecojušām formulām.

Ieteikumi

– Reorganizēt politikas plānošanas procesu tā, lai tas izrietētu no padziļinātas izpratnes par reālo situāciju globālo ekonomisko un finansiālo pārmaiņu kontekstā;

- Pārskatīt, kādus jautājumus par pašreizējo situāciju uzdod politikas veidotāji un nepaļauties uz pārbaudītām formulām;
- Pārstrādāt attīstības plānu veidošanas vadlīnijas tā, lai plānošanas procesā būtu iespējams ņemt vērā reālo situāciju un veidot dažādus nākotnes scenārijus.

6. Novērojums. Birokrātija

Daudzi Latvijas valstspiederīgie—gan tie, kas ārzemēs, gan tie, kas Latvijā, norāda uz pārāku dzīves birokratizāciju un pārāk detalizēto uzraudzības mehānismu bremsējošo lomu radošas uzņēmējdarbības, radošas pētniecības un citu līdzīgu darbību veikšanā. Tiek norādīts, ka problēma galvenokārt saistīta ar to, kā Latvijas valsts iestāžu darbinieki interpretē un piemēro dažādās uzraudzības prasības. Ļoti bieži nākas saskarties ar to, ka darbinieki interpretē noteikumus burtiski, neizvērtējot konkrētās situācijas specifiku. Tikpat bieži nākas saskarties ar to, ka valsts iestāžu darbinieki atsakās uzņemties atbildību interpretēt noteikumus situācijās, kad to piemērojamība nav skaidri noformulēta. Tāpat, kā norāda daudzu un dažādu profesiju un dzīves gājumu cilvēki, visbiežākā atbilde, ar kuru nākas saskarties valsts institūcijās, ir “nē”. Tādējādi tiek bremsēta radoša darbība. Pētījuma gaitā secināts, ka šādu situāciju veicina fakts, ka arī valsts iestāžu un aģentūru darbinieki, tāpat kā valsts iedzīvotāji, pakļauti strikti uzraudzības mehānismiem, kā rezultātā vieglāk ir nepieņemt lēmumu, nekā pieņemt nepareizo lēmumu.

Ieteikums

- Pārskatīt pienākumu un atbildību sadali valsts institūcijās, piešķirot lielāku atbildību darbiniekiem, lai viņi varētu izvērtēt situācijas pēc būtības un pieņemt lēmumus, kas veicina, nevis traucē ekonomisko un radošo darbību.

Darbs un bezdarbs Latvijas laukos (Dr. Ieva Raubiško)

1. Novērojums. Lauku novados trūkst koordinētu alkoholisma profilakses pasākumu un cita veida sadarbības starp sociālajiem darbiniekiem un mediķiem darbā ar alkoholisma skartajām ģimenēm

Pašlaik lauku novados un pagastos nav pieejama saskaņota informācija par alkoholisma skartajiem cilvēkiem un viņu ģimenēm. Alkohola atkarīgo, kā arī alkohola psihozes skarto iedzīvotāju uzskaiti ved Veselības ministrijas Slimību profilakses un kontroles centrs, savukārt ar alkoholiķu ģimenēm diendienā strādā pašvaldību sociālo darbinieki. Pašvaldību pārstāvji zina visus vietējos iedzīvotājus, kuriem ir problēmas ar alkohola lietošanu, taču visi šie cilvēki var arī nebūt oficiālā atkarīgo uzskaitē. Līdz šim sociālie darbinieki un mediķu sadarbība izpaudusies tādā veidā, ka sociālie darbinieki, saskaņā ar GMI (garantēto minimālo ienākumu) pabalsta saņemšanas noteikumiem, pieprasījuši līdzdarbību no alkohola atkarīgajiem pabalsta saņēmējiem, panākot to došanos uz ārstniecības iestādēm novadu centros un/ vai iesaistīšanos reģionāla un nacionāla mēroga alkoholisma ārstniecības programmās. Tomēr esošo alkoholiķu ārstniecība nepalīdz vispusīgi pievērsties alkoholisma sociālajām sekām pagastos un mazināt alkohola lietošanas pēctecību.

Ieteikumi

– Veikt koordinētus alkoholisma profilakses pasākumus novados un pagastos, īpaši uzrunājot pusaudžus un jauniešus vecumā no 18 līdz 35 gadiem, balstoties uz sadarbību starp pašvaldību sociālajiem dienestiem, Labklājības ministriju un Veselības ministriju.

– Papildus veicināt un nostiprināt pašvaldību sociālo dienestu, Labklājības ministrijas un Veselības ministrijas sadarbību, apzinot iedzīvotājus ar alkohola atkarību un īstenojot savstarpēji koordinētus alkoholisma ārstniecības, profilakses, kā arī ar to saistīto sociālo seku

novēršanas pasākumus lauku pagastos.

2. Novērojums. Lauku saimniecības un citi uzņēmumi laukos bieži nodarbina strādniekus nelegāli, jo darbaspēka nodokļu slogs neļauj tiem nodrošināt pietiekoši lielas algas

Daudzās lauku saimniecībās (pārsvarā lielās un vidējās), kur ģimene nespēj viena tikt galā ar darbu apjomu, papildus darbinieki tiek pieņemti darbā nelegāli. Saimnieki šādu rīcību pamato ar to, ka darbaspēka nodokļu slogs neļauj viņiem nodrošināt darba ņēmējiem pietiekoši lielas algas. Par nesamērīgu nodokļu apjomu sūdzas arī mazie un vidējie lauku uzņēmēji. Viņi norāda, ka, izvēloties maksāt nodokļus, viņi nespēj nodrošināt konkurētspējīgas algas saviem darbiniekiem, kas savukārt vēl vairāk saasina laukos vērojamo kvalificēta darbaspēka trūkumu problēmu.

Ieteikums

– Lai samazinātu algu izmaksu „aploksnēs”, samazināt darbaspēka nodokļus, ceļot ar ienākuma nodokli neapliekamo minimumu mazām un vidējām algām līdz minimālās algas apjomam – 200 Ls.

3. Novērojums. Lauku novados trūkst darbavietu, un vienlaicīgi trūkst kvalificēta darbaspēka

Pētniecības projekta „*Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes ...*” gaitā gūtie novērojumi apstiprina publiskajā telpā daudzkārt izskanējušos apgalvojumus, ka, neskatoties uz diezgan lielo bezdarbnieku skaitu⁷, darba devējiem laukos ir grūti atrast pietiekami kvalificētus darba ņēmējus. Kā jau norādīts monogrāfijas *Cilvēks un darbs Latvijas laukos: sociālantropoloģisks skatījums 2.* nodaļā⁸, darba un

⁷ Saskaņā ar Nodarbinātības valsts aģentūras datiem, 2012. gada septembra beigās Kurzemes reģionā bija 11,6 % reģistrētu bezdarbnieku, Zemgales reģionā – 12,1 %, Vidzemes reģionā – 13 %, un Latgales reģionā – 21,6 %.

darbaspēka trūkuma problēma jāskata kompleksi, ņemot vērā tādus apstākļus kā šķiriskā piederība un sabiedrības noslāņošanās pēdējos divdesmit gados un alkoholisma izplatība, kā arī izprotot šo faktoru dažādās izpausmes un neuztverot visus bez darba esošos cilvēkus kā viendabīgu „dzērāju un sliņķu” masu. Šādā situācijā būtu ieteicams sniegt īpašu atbalstu vietējiem un no ārpuses ienākušajiem darba devējiem, kuri, konsultējoties ar vietējiem sociālajiem darbiniekiem būtu gatavi ieguldīt laiku un pūles strādāt spējīgo un bez darba esošo cilvēku apmācībā, kas vainagotos ar šo cilvēku nodarbināšanu.

Ieteikumi

– Veikt papildinošas izmaiņas Nodarbinātības valsts aģentūras (NVA) pasākumā “Bezdarbnieku un darba meklētāju apmācība Latvijā - 2”⁸, nosakot aktīvāku potenciālo darba devēju meklēšanu no NVA puses (sadarbībā ar pašvaldību Sociālajiem dienestiem). Pārdalīt apmācībai paredzētos finansiālos resursus, samazinot apmācību aktivitātei 1.6. – Praktiskās apmācības prioritārajās nozarēs - atvēlēt līdzekļus un novirzot pēc iespējas vairāk līdzekļu aktivitātei 1.3. – Apmācība pie darba devēja tam vajadzīgā speciālista sagatavošanai.

– Aktivizējot sadarbību starp kaimiņu pašvaldībām, veicināt darba ņēmēju mobilitāti ne tikai uz novadu vai reģionālajiem attīstības centriem, bet arī uz kaimiņu novadiem un pagastiem, kur ir lielākas darba iespējas.

Piemērs: Kādā Rēzeknes novada pagastā ar lielu bezdarbnieku skaitu ir darbaspējīgi cilvēki, kuri stāv rindā uz dalību „simtlatnieku” programmā un gribētu strādāt pastāvīgu algotu darbu. Savukārt kaimiņos esošā Madonas novada pagastā, kur zemnieku saimniecības ir lielākas, lauksaimniekiem trūkst darbaspēka. Viens no risinājumiem varētu būt finansiāls atbalsts transporta izdevumu segšanai tiem Rēzeknes pagasta iedzīvotājiem, kuri tiktu pieņemti darbā kaimiņu

⁸ Cimdiņa Agnese, Raubiško Ieva. 2012a. Cilvēks un darbs Latvijas laukos: sociālantropoloģisks skatījums. Rīga: Zinātne.

⁹ Skat. (<http://www.nva.lv/index.php?cid=2&mid=268&txt=1743&from=0>)

novada pagasta saimniecībās.

– Eksperimentālā kārtā izveidot dažus „attīstības pudurus” kādā no 21 reģionālās attīstības centra (skat. Nacionālās attīstības plānu 2014.-2020. g.) vai citās mazpilsētās vai ciemos, piemēram, Dundagā, Ērgļos, Rūjienā, Kandavā, Viļānos, veicot nepieciešamos infrastruktūras uzlabojumus un atbalstot uzņēmējus (caur nodokļu atlaidēm, grantu/kredītu līdzfinansējuma apjoma samazināšanu u. c.), kuri vēlas kādā no šīm vietām uzsākt nelauksaimniecisku uzņēmējdarbību, kā arī radošo profesiju pārstāvjus, pedagogus, mediķus (caur pārceļšanās pabalstiem un papildus pabalstiem dzīves izmaksu segšanai), kuri vēlētos ar ģimenēm pārcelties uz dzīvi laukos.

– Saglabāt un atbalstīt mazu un nomaļu novadu pašvaldību iespējas iesaistīties komercdarbībā, tādējādi ne tikai uzturot uzņēmējdarbības potenciālu, bet arī stiprinot sociālo dzīvi šādās attālās vietās.

4. Novērojums. Maznodrošinātām ģimenēm laukos nav iespēju finansiāli atbalstīt bērnu skološanos augstākās izglītības iestādēs, kas ģimenēs rada lielu neziņu un nedrošību par jauniešu nākotni, viņu iespējām uzlabot savu dzīvi

Maznodrošināto ģimeņu stipri ierobežotās iespējas finansiāli atbalstīt bērnu centienus gūt augstāko izglītību rada situāciju, kad jaunieši ir gandrīz pilnībā atkarīgi no ārējiem avotiem savas izglītības nodrošināšanā. Maznodrošinātas ģimenes mēdz arī daudz rezervētāk izturēties pret kredītu ņemšanu izglītības iegūšanai. Šādos apstākļos liela nozīme ir jauniešu iespējām pretendēt uz stipendiju, ja viņi ieguvuši valsts finansētu studiju vietas, vai arī maksāt samazināt mācību maksu, studējot valsts nefinansētās studiju vietās.

Ieteikumi

– Piešķirot stipendijas studentiem, kam ir valsts finansētas studiju vietas, vadīties pēc sociāliem kritērijiem, dodot priekšroku maznodrošinātiem studentiem.

– Nosakot mācību maksu studentiem valsts nefinansētās studiju vietās,

ņemt vērā studējošā ienākumu stāvokli, piemērojot atvieglojumus jauniešiem no maznodrošinātām ģimenēm u.c. sociāli mazāk aizsargātām personām.

– Sniegt atbalstu jauniešiem no maznodrošinātām ģimenēm kopmītnes/ citas mītnes un sadzīves izdevumu segšanā.

– Ieviest ar pēc-studiju ienākumiem saistītu izglītības kredītu atmaksas sistēmu un apsvērt iespēju dzēst valsts garantētu studiju kredītu, ja saņēmējs pēc studiju beigšanas uzsāk darbu valsts vai pašvaldības iestādē kādā no lauku teritorijām vai reģionu pilsētām.

– Nacionālajās augstskolās ieviest kvotas, kas paredz noteiktu studentu skaita uzņemšanu no attālākiem Latvijas novadiem, neizvirzot par primāro kritēriju izcilību, bet gan vienlīdzīgu izglītības iespēju nodrošināšanu visiem Latvijas iedzīvotājiem.

6. Novērojums. Izvērstā birokrātiskā procedūra un dokumentācijas apjoms valsts un pašvaldību iestādēs apgrūtina lauku iedzīvotāju darbu šajās iestādēs, kā arī sarežģī dažādu projektu pieteikšanu ES struktūrfondu finansējumam un atskaitēšanos par šādiem projektiem

Novērojumi vairākos pagastos liecina, ka pieteikšanās uz ES fondu finansētiem projektiem, piemēram, Lauku attīstības programmas 4. ass (LEADER) ietvaros gan individuāliem pieteicējiem, gan mazām iedzīvotāju grupām joprojām sagādā grūtības dēļ plašā dokumentu klāsta un to sarežģītības. Projektu veidošanas prasības un kritērijus vietumis neizprot arī paši pašvaldību darbinieki. Viņi norāda arī uz prasību iesniegt vienas un tās pašas atskaites vairākām valsts iestādēm.

Dokumentācijas slogs novērojams arī pašvaldību sociālo dienestu darbā. Pagastu sociālie darbinieki bieži ir spiesti izvēlēties starp vajadzīgās dokumentācijas uzturēšanu kārtībā, kas prasa ļoti daudz laika, un mājas vizītēm pie sociāli nelabvēlīgajām ģimenēm un citiem sociālā dienesta klientiem. Šī paša iemesla dēļ, kā arī mazā

sociālo darbinieku skaita dēļ dažviet nav iespējama sociālā darbinieka prombūtne atvaļinājumā dažu nedēļu garumā.

Ieteikumi

– Vienkāršot birokrātisko procedūru, sagatavojot projektus un piesakot tos finansējumam no ES struktūrfondu līdzekļiem (piemēram, LEADER – vietējo rīcības grupu – projektiem, kas tiek finansēti no Eiropas Lauksaimniecības fonda lauku attīstībai Zemkopības ministrijas paspārnē vai dažādiem Eiropa Reģionālās attīstības fonda finansētiem projektiem Labklājības ministrijas un Vides un reģionālās attīstības), kā arī vienkāršot atskaitīšanos par šo projektu īstenošanu, mazinot atskaišu dublēšanos (vienu un to pašu atskaišu iesniegšanu dažādām iestādēm).

– Pēc iespējas mazināt atskaišu u.c. dokumentācijas apjomu pagasta sociālajiem darbiniekiem.

Saimniekošanas un uzņēmējdarbības prakses Latvijas laukos (Dr. Agnese Cimdiņa)

1. Novērojums: Lauku attīstības politikā līdz šim likts liels uzsvars uz lielajām modernizētajām saimniecībām, līdz galam neizprotot un nenovērtējot mazo saimniecību potenciālu lauku dzīves veidošanā un uzturēšanā. Taču, raugoties uz saimniekošanu kā tādu, kurā lauku vērtība ir saistīta ne tikai ar lauksaimnieciskās ražošanas efektivitāti / produktivitāti, bet arī ar kulturālo dažādību, tradīcijām, lokālo identitāti, vides ilgtspēju un rekreāciju, jeb tā, lai lauku vide lauciniekiem, pilsētniekiem un tūristiem ir saistoša un interesanta, tieši mazās (pirtnieku, bioloģisko lauksaimnieku, maizes cepēju, lauku labumu tirgu veidotāju u.c.) iniciatīvas ir stratēģiski svarīgas lauku vides attīstībā un saglabāšanā.

Latvijas lauku attīstībā liela loma tikusi piešķirta saimniecību tehnoloģiskajām inovācijām, konkurētspējas palielināšanai, un šis solis ir veicinājis daudzu saimniecību ekonomisko izrāvienu. Modernizēšanas projekti (tehnoloģiju inovācijas) ir bijuši ienesīgi sevišķi saimniecībām, kuru ražošanas apjomi ir lieli, kuras specializējas noteiktās lauksaimniecības jomās (piemēram, kādas monokultūras audzēšanā) un kur ieņēmumi ļauj salīdzinoši vieglāk atbrīvoties no modernizācijas rezultātā izveidotajām kredītsaistībām. Nenoliedzot lielsaimniecību ieguldījumu Latvijas lauku ekonomikā un šo cilvēku pūles, nonākot līdz darba augļiem, tomēr 83,9% no kopējā saimniecību skaita Latvijas laukos ir nelielas, liela daļa no tām ražo galvenokārt pašapgādei.

Nelielo saimniecību paplašināšanu un ekonomiskās efektivitātes veicināšanu ierobežo virkne faktoru (izpratne par labu saimniekošanu, brīvas zemes trūkums pagastā, apgrūtināta produktu realizācija tirgū, darbaspēka trūkums - gan tādēļ, ka augstie nodokļi liedz piesaistīt darbiniekus, gan tādēļ, ka pagastā nav kārtīgu strādnieku u. c.) - tāpēc šīm saimniecībām, izmantojot pieejamos resursus, nepieciešams meklēt citas saimniekošanas alternatīvas. A. Cimdiņas pētījums

(Cimdiņa 2011¹⁰; Cimdiņa, Raubiško 2012a¹¹; Cimdiņa, Raubiško 2012b¹²) aplūko vairāku nelielu saimniecību iniciatīvas, kas radoši un inovatīvi darbojas arī ārpus ekonomiski efektīvās ražošanas jomas, kā resursus bieži vien izmantojot arī tādas nemateriālas lietas, kā, piemēram, ainavu, lauku vidi, lauku tradīciju, produkcijas dabiskumu un pat smaržas un garšas. Pirtniecības un bioloģiskās lauksaimniecības piemēri ļauj paraudzīties uz Latvijas laukiem kā tādiem, kuros arī sīksaimnieki atrod veiksmīgus veidus, kā nodrošināt sevi ar darbu, iztiku un, pēc pašu ieskatiem, labu saimniekošanu lauku vidē.

Ieteikumi

– Izpratnes par saimniekošanu nelielajās saimniecībās un to lomu lauku pagastu kultūrsociālajā un ekonomiskajā dzīvē veicināšana. Tas ļaus saskatīt gan uzņēmējdarbības un inovācijas aspektus, gan veiksmīgu lauku ekonomikas dažādošanu mazās lauku saimniecībās, gan to, ka saimniecības, kas nepakļaujas tirgus ekonomikas loģikai, var būt ilgtspējīgas, sociāli ekonomiski aktīvas un valstiski stratēģiskas.

– Veicināt izpratni par lauku vidi kā par nozīmīgu kultūras - tradīciju - un identitātes vērtību avotu valstiskā līmenī.

– Izpratnes par lielpilsētas un lauku dzīves specifikas atšķirībām veicināšana.

– Nepieciešams arī plašāks skatījums uz tādiem jēdzieniem kā inovācija, tehnoloģijas, saimniekošanas racionalitāte (Cimdiņa, Raubiško 2012a, 3.&4. nod.)¹³. Tas ļaus labāk izprast lauku attīstības

¹⁰ Cimdiņa, Agnese. 2011. Lauku dzīves racionalitāte un kultūrsociālā iesakņotība. *Akadēmiskā dzīve*. 48. Rakstu krājums 2011/2012. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. 35.-46. lpp.

¹¹ Cimdiņa Agnese, Raubiško Ieva. 2012a. Cilvēks un darbs Latvijas laukos: sociālantropoloģisks skatījums. Rīga: Zinātne. (3. un 4. nodaļa)

¹² Cimdiņa, Agnese; Raubiško, Ieva. 2012b. "Dzīvot dzīvojam" jeb dzīve attīstības kontekstā. Cimdiņa A., Raubiško I. (red.) *Dzīve – labbūtība – attīstība Latvijas laukos*. Rīga: Zinātne.

¹³ Cimdiņa Agnese, Raubiško Ieva. 2012a. Cilvēks un darbs Latvijas laukos: sociālantropoloģisks skatījums. Rīga: Zinātne. (3. un 4. nodaļa)

potenciālu publiskajā attīstības diskursā noniecinātajās tā dēvētajās mazefektīvajās pašpatēriņa saimniecībās.

2. Novērojums: Pēc statistikas datiem spriežot, darba ražīgums mazajās un vidējās zemnieku saimniecībās Latvijā tiek uzskatīts par vienu no zemākajiem Eiropā, savukārt nodarbināto skaits lauksaimniecībā viens no augstākajiem (ZM 2012)¹⁴, tāpēc viens no būtiskākajiem akūtajiem problēmjaudājumiem lauksaimniecības sektorā ir kā efektīvāk izmantot mazo saimniecību rīcībā esošās zemes, kas kopumā sastāda ap 900 000 ha (Turpat). No šī problēmjaudājuma savukārt izriet 3 lauku attīstības pamat-uzstādījumi 2020.gadam (ZM 2012):

- Paaugstināt ienākumus no efektīvas ražošanas, palielinot produkcijas ar pievienoto vērtību un uz tirgu orientētas produkcijas ražošanu¹⁵;
- Kāpināt produktivitāti¹⁶, izmantojot katru zemes, meža un ūdens ha vērtības radīšanai¹⁷.
- Panākt, ka Latvijas laukus apsaimnieko ģimenes saimniecības,

¹⁴ ZM 2012. L. Straujumas prezentācija „Diskusija par lauku telpas attīstību- redzējums par lauku telpas attīstības perspektīvu un struktūru un scenārijiem lauku teritoriju attīstībai”, 19.09.2012. LLKC diskusija Radisson Blue Hotel, Rīga. http://www.laukutikls.lv/pielikumi/3297_Zemkopibas_ministrija.pdf, skatīta 21.09.2012.

¹⁵ Ienākumus no ražošanas plānots palielināt, balstoties galvenokārt uz: mērķtiecīgām investīciju programmām lauksaimniekiem, pārstrādei, meža un zivju nozarēm; padziļinātas apstrādes produktu ražošanas apjomu palielināšanu un inovācijas pakāpes paaugstināšanu; vietējā tirgus stimulēšanu, eksporta veicināšanu (ZM 2012).

¹⁶ Efektīvāku lauksaimniecisko ražošanu plānots panākt, balstoties uz mērķtiecīgām, objektīvi pamatotām investīciju programmām, nodalot tirgum ražojošās no pašnodrošinājuma saimniecībām; nosakot atbalsta saņemšanas kritērijus atšķirīgi pa saimniecību grupām, paredzot mazo un vidējo zemnieku saimniecību atbalsta instrumentus, ietverot kooperāciju, izglītošanu, nišu produktu ražošanu; ražošanas procesā lielāku uzsvāru liekot uz zinātni konsultācijām (ZM 2012).

¹⁷ Šī uzstādījuma veicināšanai plānots cita starpā saglabāt LIZ vismaz 2 milj. ha apjomā, kā arī produktīvāk izmantot mazo saimniecību rīcībā esošās zemes (ap 900 000 ha); īstenot nodokļu politiku (zemes nodokļa palielināšanu neizmantojamajai zemei), kura nodrošinātu efektīvāku resursu izmantošanu.

kuras spēj nopelnīt un nodrošināt savu ģimeni¹⁸.

Lai arī trešais uzstādījums šķistu daudzsološs lielai daļai Latvijas lauku iedzīvotāju, tas vienlaikus rada šaubas, jo šķiet esam tiešā pretrunā ar abiem pirmajiem uzstādījumiem, kuros neproduktivitātes novēršana ražošanas efektivitātes ziņā ir izvirzīta par prioritāti. Zema ražošanas kapacitāte visbiežāk tiek saistīta tieši ar mazajām (ģimenes) un vidējām lauku saimniecībām. Pretrunīgā attieksme atspoguļojas arī praksē. Tas saistīts ar šādiem aspektiem:

Pirmkārt, attīstība tiek saistīta ar tehnoloģiju modernizāciju, bet modernizācija (mazāka darba roku nepieciešamība) nāk kopā ar bezdarbu.

Otrkārt, uzņēmējdarbība tiek saistīta ar darba vietu radīšanu, bet saimniekošanas apstākļi likuši daudziem bez darba palikušajiem darbaspējīgajiem atstāt lauku teritorijas un radītajās darba vietās trūkst kvalificētu strādnieku.

Treškārt, pagastos vajag jauno paaudzi – ģimenes saimniecībās tie dzimst, bet šīs saimniecības tiek noniecinātas un netiek uzskatītas par produktīvām un ilgtspējīgām.

Plānojot un īstenojot lauku attīstības vadlīnijas ir vērts vaicāt, kas ir uzskatāms par produktivitātes un ilgtspējas rādītāju? Kas ir uzskatāms par ražīgumu un atdevi? Kas ir uzskatāms par vērtību un kas to definē? Ja valsts mazu saimniecību rēķina kā ekonomiski neefektīvu un neizdevīgu, no laukos dzīvojošo cilvēku skatījuma pastāv cits vērtējums – kā piemēram šie:

Nu ko no augšas var pateikt? Viņi saka – nav atdeves, nav atdeves! Bet kā to ņem: mani četri bērni ir paēduši, izskoloti, arī paši esam paēduši, neviens ar izstieptu roku nestaigā – visi esam krietni cilvēki

¹⁸ Šī uzstādījuma veicināšanai plānota nelauksaimnieciskās ražošanas uzņēmumu attīstība laukos, nodrošinot papildus ienākumus arī lauku saimniecībām; lauku infrastruktūras attīstība, nodrošinot mobilitātes iespējas; programmas jaunajiem uzņēmējiem ar paaugstinātu atbalsta intensitāti; kooperācija, ražotāju grupas; LEADER pieeja.

un strādājam .. Maza saimniecība var dzīvot un izdzīvot (bioloģiskā gaļas lopu saimniecība Ziemeļkurzemē)

Tādas mazās saimniecības nodrošina darbu un iztiku savai ģimenei, var palaist pieklājīgi bērnus skolā un viņiem ir tas darbs .. Es nezinu, vai tā ir prioritāte, vai to var uzskatīt par kaut kādu sasniegumu vai ražīgumu, ka mēs nodrošinām sevi un savu ģimeni ar darbu un iztiku .. bet man šķiet, ka jā (bioloģiskā dārzeņu saimniecība Zemgalē).

Lauku vide veidojas no nelielām saimniecībām, kurās aug bērni, bet SIA jau nav bērnu. Kas tad cits veidos to ilgtspēju laukos, ja ne bērni? (Lauksaimniece un lauku attīstības speciāliste Vidzemē).

Šie viedokļi liecina, ka uz produktivitātes veicināšanu vērstie lauku attīstības un modernizācijas uzstādījumi var šķist neatbilstoši tiem, kas (ņemot vērā arī ekonomiski ierobežojošos, ne tikai vērtīborientētos faktoros) par saimniekošanas mērķi neizvirza ekonomisko efektivitāti un intensīvu preču ražošanu. Lielsaimnieku, politikas veidotāju un sīksaimnieku domstarpības attiecībā uz attīstības vīzijām ir par skatījumu uz vērtībām un zināšanām. Savā ziņā šķiet, ka lielsaimniecības ar mazajām saimniecībām nemaz nav salīdzināmas, jo to darbības balstās dažādās zināšanās un dažādās vērtībās. Ja lielsaimnieka gandarījums ir atkarīgs no augstas produktivitātes un jaudīgas tehnikas, kas palīdz to sasniegt, politikas veidotāja – no labiem, kvantitatīvi mērāmiem statistikas rādītājiem, tad bioloģiskam sīksaimniekam gandarījumu sniedz augu enerģijas, vides ilgtspēja un griezes, kas griež viņa pļavā. Ja lielsaimnieks darba atdevi un ražas produktivitāti veicina ar minerālmēsliem un tehnoloģijām, kas efektīvi aizstāj roku darbu, tad bioloģiskie saimnieki savas ražas pievienoto vērtību redz augos, kas ar rokām apčubināti, tādējādi iegūstot labu enerģiju.

Sīkzemnieku ievietošana mazefektīvas, neperspektīvas pašpatēriņa saimniecības kategorijā neizbēgami rada rīcības ierobežojumus šajās saimniecībās. Domāšanu valdošās kategorijās nav viegli lauzt un pašreizējās vadlīnijas lauksaimniecības attīstībā reti rosina domāt par iespējamu vērtību maiņu. Kaut arī nelielajām ģimenes saimniecībām

attīstības vīzijā atvēlēta vieta, to saimniekošanas lietderības mērīšana pēc ekonomiskās efektivitātes rādītājiem rada šaubas par šo saimniekošanas veidu izpratni, to vērtību atzīšanu un veiksmīgu integrēšanu kopējā lauksaimniecības politikā.

Cimdiņas (Cimdiņa, Raubiško 2012a)¹⁹ sniegtie ieskati rosina domāt, ka ir vērts pārlūkot saikni starp ekonomiku un kultūru, ražošanu un dzīvesveidu, efektivitāti un vērtībām, kvantitatīvajiem saimniekošanas kritērijiem un jēgpilnību - ka šie aspekti nebūt nav pretstatāmi, bet integrējami Latvijas lauku ekonomikā. Cimdiņa (Turpat.) parāda, ka zemnieku ģimeņu saimniecība ir būtiska lauku ekonomikā, ka tā neaprobežojas ar pašpietiekamības vai pašiztikas mērķi un nav izolētas no apkārtējās sociāli ekonomiskās vides - gluži pretēji tās pagastos rada sociālekonomisko vitalitāti, nodrošinot sevi ar darbu un jēgpilnu dzīvi. Saimniekošanas prakses balstās ne tikai uz politikas vadlīnijām un ienesīguma aprēķiniem, bet arī uz kultūrkonstruētiem priekšstatiem, ekspektācijām, vērtībām un sociālajām attiecībām. Tādēļ, lai saprastu saimnieciskās dzīves raksturu un potenciālu un tās transformēšanas iespējas un nepieciešamību, ir jāsaprot saimniekošanas kultūrsociālais pamats.

Ieteikumi

- Nepieciešama skaidra (vienota virziena) un ne-pretrunīga politiskā un sabiedriskā nostāja attiecībā uz nelielajām lauku saimniecībām.
- Nozīmīga ir informācijas aprīte zemnieku vidū, proti, mazo saimniecību pieredzes apmaiņa lauciniekiem viegli pieejamā veidā, rīcības virzienu, ideju aprītes veicinoši pasākumi (veiksmīgu saimniecību darbības piemēri Latvijā, Eiropā).
- Vajadzīga paredzama un mazajām saimniecībām samērīga nodokļu politika.

¹⁹ Cimdiņa Agnese, Raubiško Ieva. 2012a. Cilvēks un darbs Latvijas saukos: sociālantropoloģisks skatījums. Rīga: Zinātne. (3. un 4. nodaļa)

- Realizācijas tīklu stiprināšana – kooperatīvu veidošana (atbalsts kooperatīvu veidošanai!), tiešā tirdzniecība kā viena no mazo saimniecību produkcijas realizācijas iespējām, Lauku labumu tirdziņš (nošķirts no plašpatēriņa precēm) kā nozīmīga vietējās pašvaldības iniciatīva mazo saimnieku atbalstam u.c.
- Saimniekošanas mērogiem un specifikai atbilstoša finansiālā atbalsta mehānismu veicināšana.

Pilsoniskās iniciatīvas, valsts un sabiedrības mijiedarbe lauku kopienās (Dr. Rasma Kārklīņa)

1. Novērojums. Vairums Latvijas un ārzemju pētnieku uzskata, ka Latvijas lauku vidē ir vāja pilsoniskā sabiedrība un līdz ar to neveidojas nozīmīgs sociālais kapitāls

Trīs gadu laikā iedziļinoties lauku cilvēku sabiedriskajās aktivitātēs un viņu pienesumā savas vides politikas veidošanā, mans galvenais secinājums ir, ka pašos pamatos, lauku attīstības dzinējspēks ir paši lauku iedzīvotāji. Šis secinājums sakrīt ar to, ko sekmīgi ir noformulējis slavenais Hārvardas Universitātes politikas zinātnes profesors un demokrātijas pētnieks, Roberts Patnams (Robert Putnam): „Nevis ekonomiskā attīstība nosaka pilsoniskās sabiedrības attīstību, bet gan otrādi. Pilsoniskās sabiedrības tradīcijām var būt liela ietekme uz ekonomisko attīstību un sociālo labklājību, kā arī demokrātisko institūciju darbību.”²⁰

Reizē esmu secinājusi, ka lauku vide ir ļoti dažāda un tāpēc uzmanīgi jāpēta, kāpēc vienā vai otrā Latvijas novadā dzīve plaukst daudz vairāk, nekā citā. Ir ļoti daudz iemeslu kas ir saistīti ar vietējo vēsturisko un politisko pieredzi, bet noteicoša loma ir tieši pilsoniskās aktivitātes paradumiem un jauninājumiem.

Mana pētījuma gaitā analizējot dažādus sabiedrības sadarbības veidus lauku vidē, atklājas, ka tur darbojas daudz vairāk sabiedriskas organizācijas, nekā pieņemts. Blakus formālām un neformālām biedrībām ir arī uz tradīcijām balstīta paradumu mijiedarbība, piemēram, talkas, neformāli tirdziņi, labdarības akcijas u.c., kas būtiski veido vietējo cilvēku labklājību. Tāpat pastāv pilsoniskā pašorganizēšanās, kas reaģē uz jaunām politiskām vai ekonomiskām situācijām, kā, piemēram, akcijas pret „cūku baroniem” vai ĢMO izaicinājumiem. Paralēli tam arvien biežāk pašvaldības un valsts

²⁰ Putnam, R. (1994) *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy* (Princeton, Princeton University Press), p. 157.

institūcijas „no augšas” ir izveidojušas sadarbības tīklus, proti, vietējās rīcības grupas un partnerības, ko atbalsta LEADER un citas valstiskas programmas.²¹

Pilsonisko sabiedrību var definēt dažādi. Es lietoju vienkāršu pamata definīciju: pilsonisko sabiedrību iemieso vairāku indivīdu veidotas brīvprātīgas sadarbības kopienas. Kopdarbs un sadarbība gan savam, gan kopienas labumam ir būtiski jebkuras pilsoniskas sabiedrības definīcijas atslēgvārdi. Reizē definīcijā ietvertais jēdziens „darbs” vai „darbība” norāda uz to, ka iedzīvotāju aktivitātēm ir taustāmi rezultāti. Ar to, ka ļaudis paši organizē un iesaistās pilsoniskās grupās, viņi panāk dažāda veida tīri saimnieciskus labumus, kā, piemēram, atbalstu vietējiem tirdziņiem vai labdarībai. Reizē šīs kopienas veicina dalībnieku sabiedriskas rīcībspējas potenciālu un sociālās sadarbības prasmes. Tautas parunu valodā izsakoties: „darbs dara darītāju.” Tā ir atbilde uz daudzu iedzīvotāju nevarības apliecinājumu: „ko tad es, es neko nezinu, nemāku, neko nevaru ietekmēt.” Sadarbojoties ar kaimiņiem, ļaudis iemācās risināt vietējās problēmas.

Šos apgalvojumus raksturo fokusa grupas diskusiju fragmenti, kas norisinājās Latvijas reģionos šā gada rudenī:

“Ir tādi, kas nāk un arī saka, ka vajadzētu varbūt to un šito darīt. Vispār cilvēki atsaucīgi, ja viņus kāds organizē. Var teikt, ka tik maz nemaz nav, piemēram, tas piemērs mums ar lielo talku. Izsludina konkursu par iekšpagalmu sakārtošanu, tad divi māju iedzīvotāji tos iekšpagalmus tur arī sakārtoja. Taisni man bija lielākais izbrīns tieši par vīriešu kārtas pārstāvjiem, kas, man liekas, uz tādām lietām nemaz neparakstās, ka viņi nāca piecas sestdienas, svētdienas pēc kārtas un visi tur raka un darīja, un taisni viņi tur bija tie lielākie darītāji. Tā jau nav, ka neaktīvi.” (Kurzeme, pašvaldības pārstāve).²²

²¹ Kārklīņa, R. (2012) “Vai laukos ir pilsoniskā sabiedrība”, grām.: Bela, B. (sast.). *Identitātes. Kopienas. Diskursi* (Rīga, LU Akadēmiskais Apgāds).

²² Evija Kļave (2012), Fokusa grupu rīkošana ar lauku novadu vai pagastu pārvaldes un pilsonisko grupu pārstāvjiem. Pētījuma rezultātu ziņojums (Rīga, Latvijas Universitāte), 10. lpp.

„Bija tā, ka sanāca jaunieši un gribēja veidot biedrību. Un viņi ļoti aktīvi iesaistījās. Mums tur sporta laukums bija, aizauguši krūmi. Viņi visu izcirta, sakārtoja un ar to arī beidzās. Tad pārņēmām mēs vecāka gada gājuma cilvēki un sākām darboties. Mums ir projekti atbalstīti un īstenoti. Mācāmies kopā darot mūžizglītības iespēju centra izveide [...]. Pēc tam vairāk bērniem, par cik pirmskolas iestāde. Rotaļu pilsētiņa bērniem arī [...] pagasta projektiņš ir atbalstīts un īstenots. [...] Mums tur ir trenāžieru zāle, kur var iet.” (Latgale, pašvaldība, NVO).²³

Lauku vidē vērojamas daudz un dažādas neformālas kopienas un kopdarbības. Interesants ir fakts, ka paši iedzīvotāji savu savstarpējo sadarbību un aktivitāti neuztver kā sabiedrisko līdzdalību. Bet pētnieks par tādu uzskata, piemēram, piedalīšanos koros vai pašdarbnieku pulciņos, tai skaitā pensionāru vai māmiņu klubos. Ievērojamas arī ir vietējās talkas, ielu svētki, labdarības akcijas un citas aktivitātes. Pilsonisko sabiedrību veido dažādas grupas, kustības un indivīdu kopumi, kuri veic kādu kopīgu aktivitāti savas grupas vai sabiedrības interesēs.

Papildus būtisku lomu lauku reģionos spēlē vietējās rīcības grupas un partnerības, kas ir teritoriālas nevalstiskas organizācijas. Tās īsteno vietējās attīstības stratēģijās izvirzītos mērķus. Partnerības ar dažāda veida sabiedrisko finansējumu organizē un koordinē ES fondu finansētos projektus, kas savukārt veido vietējo, taustāmo un sociālo kapitālu.

Ieteikums

– Pilsoniskā sabiedrība un lauku ļaužu iesaiste dažāda veida kopdarbā un sabiedriskas aktivitātēs daudz ko dod visa veida lauku vides attīstībai un ir atbalstāma gan no pašvaldību, gan LEADER un līdzīgu programmu puses.

²³ Evija Kļave (2012), Fokusa grupu rīkošana ar lauku novadu vai pagastu pārvaldes un pilsonisko grupu pārstāvjiem. Pētījuma rezultātu ziņojums (Rīga, Latvijas Universitāte), 17. lpp.

2. Novērojums. Pētot jautājumu par sabiedrības līdzdalību sabiedriskajās apspriedēs, kuras organizē lauku pašvaldību attīstības plānu veidošanas gaitā, var secināt, ka atsevišķos novados un pagastos vērojama daudz lielāka iedzīvotāju rosme nekā citos

Sabiedrībā ir daudz diskutēts, vai lauku iedzīvotāji ietekmē plānus, ko pašvaldības un ierēdņi caļ attiecībā uz lauku teritoriju un vides attīstību. Likumos un noteikumos par attīstības plānošanu līdzdalība „no apakšas” ir atzīta par visnotaļ būtisku veiksmīga plāna daļu, tomēr, klausoties, ko par savu iesaisti vietējās vides attīstības plānošanā saka lauku iedzīvotāji, žurnālisti un pētnieki, dzirdami pretrunīgi secinājumi. Daži novērotāji domā, ka vietējā sabiedrība plānus ietekmē tikai daļēji, savukārt daudzi uzskata, ka beigu beigās visu nosaka „no augšas, no Rīgas”.

Vismaz formālās izpausmēs nav šaubu, ka ar attīstības plānošanu lauku vidē, reāli nodarbojas gan valsts iestādes, gan iedzīvotāju grupas. Pēdējos gados valstiskās iestādes, sākot ar Eiropas Savienības līmeni līdz ciematu līmenim, velta milzīgus resursus, lai veidotu labus attīstības plānus. Kaut gan tas ne visur izdodas, pētot iedzīvotāju līdzdalību lauku reģionos, esmu sastapies ar veiksmes stāstiem. Ir novadi, kuros iedzīvotāji ir aktīvi pašvaldību darbā, piedaloties un līdzdarbojoties novada attīstības plānošanas procesos, organizējot gan iedzīvotāju forumus, lai noskaidrotu vietējo iedzīvotāju vēlmes un iespējamās attīstības scenārijus, gan pārstāvēt vietējo iedzīvotāju intereses, aktīvi sekojot līdzi novada attīstības plānošanas procesiem.

Mans pētījums atklāj, ka līdzdalībai var būt reāla ietekme, ja dalībnieki ievēro rindu priekšnoteikumu. Svarīgākais priekšnoteikums veiksmei ir tas, ka apspriežu rīkotājiem un dalībniekiem jābūt pārliecinātiem, ka debatēm ir jēga un ka tām ir konstruktīvs iznākums. Šādu pārliecību var iegūt apzinoties, ka vietējie ļaudis vislabāk pārzina „sava kaktiņa” apstākļus un vajadzības. Papildus jāizprot, ka jebkuru attīstības plānu, var veiksmīgi īstenot tikai ar attiecīgas sabiedrības atbalstu un aktīvu iesaisti, kuru savukārt īsteno minētās vietējās rīcības grupas un partnerības starp pašvaldībām, pilsoniskām apvienībām un uzņēmējiem.

Citi priekšnoteikumi, lai izdotos līdzdalība sabiedriskajās apspriedēs, saistītas ar apspriežu organizēšanu. Daži priekšnoteikumi ir pašsaprotami, piemēram, ka visi diskusiju dalībnieki savā komunikācijā lieto vienkāršu un saprotamu valodu gan rakstiskajos materiālos, gan apspriešanu laikā. Papildus pieredze rāda, ka apspriedes izdodas tad, ja ir ievēroti šādi principi:

- Iedzīvotāju sapulces ir strukturētas ļoti pārdomātā veidā, un tās organizē vietējā pilsoniskā biedrība.
- Sapulču rīkotājiem jābūt uzticamiem sabiedrības pārstāvjiem.
- Saprotami un saistoši jāpaskaidro sanāksmes mērķis, un kā tieši apspriežamais jautājums attiecas uz katru vietējo iedzīvotāju.
- Mērķtiecīgi jārosina pēc iespējas daudzu iedzīvotāju iesaiste, tos uzrunājot ar uzticamu cilvēku starpniecību.
- Sapulces organizē diskusiju veidā, tās vada labi sagatavoti moderatori, lietojot kārtības rulli, tādējādi novēršot to, ka dalībnieki nokļūst no temata un tikai izgāž savu ‘sāpi’.²⁴

Ieteikums

- Dažāda veida sabiedriskās apspriedes jāorganizē ļoti apdomāti, sekojot augšminētajiem 5 principiem; sapulces nedrīkst nedz rīkot tikai formāli, nedz arī atstāt pašplūsmā.

²⁴ Kārklīņa, R. (2012) ‘Lauku kopienu, pašvaldību un valsts iestāžu sadarbība attīstības plānošanā,’ grām.: Cimdiņa, A., Raubiško, I. (sast.). Dzīve – attīstība – labbūtība Latvijas laukos. Starpdisciplinārs rakstu krājums (Rīga, Apgāds Zinātne), 67–87. lpp.

Ieteikumi ietekmes uz vidi novērtējuma un teritoriju attīstības plānošanas procedūru uzlabošanai lauku pašvaldībās (Dr. Ivars Pavasars)

1. Novērojums. Sabiedrībā eksistē plaši izplatīta negatīva attieksme pret “oficiālo” vides aizsardzību, tai skaitā pret aizsargājamām dabas teritorijām Natura 2000 un tur esošajiem ierobežojumiem

Šī negatīvā attieksme ir salīdzinoši labi zināma un attiecībā pret ierobežojumiem īpaši aizsargājamās dabas teritorijās (Natura 2000) minēta arī Latvijas Vides politikas pamatdokumentā - Vides politikas vadlīnijas. Detalizētāk negatīvā attieksme, sniedzot arī konkrētus piemērus ir aprakstīta pētījuma publikācijā.²⁵ Šai problēmai konstatēti vairāki iemesli. Viens no galvenajiem - ļoti zems uzticības līmenis valsts institūcijām, t.sk. vides pārvaldības institūcijām. Citi iemesli ir arī salīdzinoši dabiskie vides apstākļi laukos un izplatītie renaturalizācijas procesi (aizaugšana, pārpurvošanās u. c.), kā arī birokrātiskā un uz ierobežojumiem balstītā pieeja Natura 2000 teritoriju pārvaldībā. Rezultātā izveidojas šo teritoriju iedzīvotāju, uzņēmēju un pašvaldību atsvešināta attieksme pret Natura 2000 aizsardzību un oficiālo vides aizsardzību kopumā. Pētījumā šī atsvešinātība raksturota kā divas paralēlas realitātes - “oficiālā” vides aizsardzības realitāte un vietējā ikdienas dzīves un saimniekošanas “realitāte”. Turpinot līdzšinējo vides pārvaldības pieeju var prognozēt šo nošķirto realitāšu saglabāšanos vai pat nošķirtības pastiprināšanos. Pie tam šāda atsvešinātība un negatīvisms atgriezeniski var dot ieguldījumu arī kopējā neuzticēšanās līmenī valsts institūcijām vispār.

Ieteikumi

– Vides politikā un Natura 2000 pārvaldībā mainīt pieeju no ierobežojumu domāšanas un “pareizās” (oficiālās) vides izpratnes

²⁵ Pavasars, I. Environmentalism in Latvia: Two Realities (2012) Iesniegts Journal of Baltic Studies.

skaidrošanas un mācīšanas vietējiem (iedzīvotājiem, uzņēmējiem, pašvaldībām) uz patiesu dialogu veidotu pieeju.

– Regulāri pārliecināties, vai uzliktie ierobežojumi un aizliegumi, it īpaši Natura 2000 teritorijās sasniedz noteiktos vides aizsardzības mērķus. Pētījumā ir indikācijas par to, ka ar ierobežojumu palīdzību var sasniegt pat pretēju efektu aizsargājamajās dabas teritorijās.

– Identificēt un izmantot citus paņēmienus, kas veicinātu aprakstītās atsvešinātības un nošķirtības mazināšanu.

2. Novērojums. Nepietiekošas zināšanas un/vai izpratne par teritorijas plānošanas un stratēģiskā ietekmes uz vidi novērtējuma būtību un principiem lauku pašvaldībās

Liekākajā daļā interviju ar pagastu pārvalžu un novadu atbildīgiem darbiniekiem dažādos Latvijas reģionos izskan viedoklis, ka atbildīgajiem pašvaldību darbiniekiem, pašvaldību vadītājiem, deputātiem ir nepietiekošas zināšanas vai izpratne par teritorijas plānošanas un stratēģiskā ietekmes uz vidi novērtējuma būtību un principiem. It īpaši tas attiecas uz iepriekšējiem plānošanas periodiem un tā rezultātā pieļautām kļūdām. Izpratne un pieredze par šīm procedūrām palielinās, tomēr galvenokārt mācoties no kļūdām. Izskan kritika, ka attiecīgā likumdošana un tās izmaiņas tiek pieņemtas bez papildu skaidrojošas informācijas izplatīšanas vai informatīviem/izglītojošiem pasākumiem. Skaidri intervijās tiek izteikti ieteikumi par apmācību vai šo procedūru izpratni veicinošu semināru, kursu nepieciešamību.

Ieteikums

– Organizēt informatīvus seminārus un informatīvu materiālu izplatīšanu gan regulāri, gan it īpaši mainoties teritorijas plānošanas vai stratēģiskā ietekmes uz vidi novērtējuma likumdošanai.

3. Novērojums. Stratēģiskais ietekmes uz vidi novērtējums (SIVN) no vietējie iedzīvotāju, uzņēmēju, un pašvaldību puses tiek uztverts un realizēts kā formalitāte

SIVN procedūrā lielākā daļa uzmanības tiek koncentrēta uz formālu ziņojuma sagatavošanu (t.s. Vides pārskatu). Par SIVN procedūru un Vides pārskatu ir minimāla interese pēc būtības un pētījuma dati liecina, ka tas neveic vienu no saviem galvenajiem uzdevumiem - ietekmēt risinājumus plānošanas dokumentā lai novērstu vai samazinātu ietekmes uz vidi.²⁶ Šī problēma ir saistīta arī ar iepriekš formulēto problēmu Nr. 1., par vietējo ikdienas dzīves un oficiālās vides aizsardzības nošķirtību paralēlās realitātēs. Tādējādi šīs problēmas risinājums vienlaikus būtu arī ieguldījums problēmas Nr. 1. risinājumā. Atbildīgi pašvaldību darbinieki intervijās uzsver, ka tieši iedzīvotāju aktīvāka un reālāka piedalīšanās piešķirtu lielāku jēgu SIVN procedūrai un dokumentiem.

Ieteikums

– Aktīva sabiedrības iesaistīšana vides un teritorijas attīstības plānošanā, t.sk. sabiedriskās apspriešanas procedūrās (skat. arī ieteikumus nodaļā “Pilsoniskās iniciatīvas, valsts un sabiedrības mijiedarbe lauku kopienās”). Izveidot praktiski lietojamas vadlīnijas sabiedrības iesaistei.²⁷

²⁶ Pavasars, I. (2012) “Stratēģiskais ietekmes uz vidi novērtējums lauku pagastos”, grām.: Cimdiņa, A., Raubiško, I. (sast.). Dzīve – attīstība – labbūtība Latvijas laukos. Starpdisciplinārs rakstu krājums (Rīga, Apgāds Zinātne), 118–134. lpp.

²⁷ Bez problēmas Nr. 1 risināšanas, nepārvarot negatīvo attieksmi pret oficiālo vides aizsardzību un nošķirtību no tās, kā arī bez patiesa dialoga pieejas, tikai vadlīniju izveidošana nedos vēlamu efektu. Bez tam šādas vadlīnijas jau it kā ir izstrādātas un zinātnājs tās var atrast Vides un reģionālās attīstības ministrijā, taču lasītājam, kurš jau darbojas vides plānošanas procesos un ir bijis sabiedriskās līdzdalības nodrošināšanas procesu dalībnieks vai organizators, šis materiāls jaunus un inovatīvas idejas nesniedz.

4. Novērojums. Oficiālais vides diskurss un politika (piem. bioloģiskās daudzveidības zudums, dabas resursu ekspluatācija) slikti atbilst situācijas izpratnei laukos, kur drīzāk redzams pretējais - nepietiekoša dabas resursu izmantošana, renaturalizācijas procesi (zemju aizaugšana, pārpurvošanās u.c.)

Aizsargājamo teritoriju Natura 2000 koncepcija ir balstīta uz Eiropas nozīmes biotopu un sugu aizsardzību. Taču aizsargājamās teritorijas bieži aizņem plašas, apdzīvotas un saimnieciski izmantojamas teritorijas Pētījuma rezultāti uzrāda, ka vides problēmas Latvijas laukos ir lielā mērā saistītas ar nepietiekošu saimniecisko darbību, resursu neizmantošanu, pārpurvošanos, renaturalizācijas procesiem, neizmantotu ēku degradējošo efektu²⁸. Tādējādi apgrūtināti ir veikt vides plānošanas un ietekmes uz vidi novērtējuma procedūras dabas resursu pārmērīgas ekspluatācijas un attiecīgi uzliekamu saimnieciskās darbības ierobežojumu paradigmas rāmjos.

Ieteikums

– Veidot Latvijas dabas un sociāli ekonomiskajiem apstākļiem piemērotu un adaptētu pieeju un praksi vides plānošanā un pārvaldībā.

5. Novērojums. IVN procedūras efektivitātes paaugstināšanas nepieciešamība

Vairāku IVN piemēru pētījums liecina, ka no uzkrātās pieredzes zināmo un būtiskāko ietekmju novēršanu ir iespējams panākt arī bez IVN procedūras pielietošanas. Tomēr šādā gadījumā ir nepieciešams ir pašvaldības, iedzīvotāju un attiecīgā uzņēmēja dialogs. Piemēram, karjera izveides gadījumā vienojoties par ūdens ieguves urbumu izveidošanu ietekmētājām saimniecībām gruntsūdeņu pazemināšanās rezultātā vai par ceļa posma noasfaltēšanu gar māju lai novērstu

²⁸ Pavasars, I. SEA in Latvian rural spatial planning. International association for impact assessment conference “Energy Future: The Role of Impact Assessment” (Porto, Portugāle, 27. maijs - 1. jūnijs, 2012) Conference proceedings.

putekļu rašanos. No otras puses IVN procedūra pati par sevi arī nedod garantiju šādu nosacījumu izpildei - tik un tā ir nepieciešama pašvaldības iesaistīšanās lai kontrolētu nosacījumu izpildi.

Ieteikumi

– Svarīgāk veicināt komunikāciju starp uzņēmumu un ietekmētajām māsasaimniecībām un pašvaldību, nekā noteikt ierobežojumus vai prasības paredzētajai darbībai.

– Jāpalielina pašvaldību loma un iesaistīšanās praksē.

6. Novērojums. Ietekmju samazināšanas pasākumu efektivitātes palielināšana pēc IVN procedūras beigām

Ietekmes uz vidi novērtējuma ziņojumi satur arī tādus inženiertehniskus un organizatoriskus ietekmju samazināšanas pasākumus, kurus administratīvi ir grūti regulēt un kontrolēt pēc IVN procesa beigām un paredzētās darbības uzsākšanas. Šādi pasākumi ir, piemēram, solījums IVN ziņojumā nestrādāt vakara stundās tādējādi izvairoties no trokšņu normatīvu pārsniegumiem vai aņņemšanās regulāri laistīt grants ceļus lai nerastos putekļi u.tml. Tos grūti piesaistīt kādām citām jau eksistējošām administratīvām procedūrām (piem. tehniskajiem noteikumiem, būvatļaujas saņņemšanai, nodošanai ekspluatācijā). Pašvaldībām ne vienmēr ir resursi un iespējas kontrolēt šādu pasākumu izpildi. Vienlaikus var izrādīties, ka kādi no pasākumiem ir nevajadzīgi vai arī nepietiekoši efektīvi. Kopumā to varētu nosaukt par IVN pēcuzraudzību (angliski tiek lietots termins *follow-up*).

Ieteikums

– Ieviest IVN procedūras pēcuzraudzību (*follow-up*). Nepieciešama pārdomāta rīcība, lai to neuztvertu kā kārtējo apgrūtinājumu uzņēmējdarbībai, bet lai tā būtu vienkārša un efektīva. To varētu veikt paši iedzīvotāji (*citizen control*), pašvaldībai piedaloties vai piedāvājot organizatorisku platformu.

Dialektu un izlokšņu robežu izmaiņas (Dr. Edmunds Trumpa, Anna Stepīņa)

1. Novērojums. Netiek ievērota vēsturisko Latvijas novadu robežu tradīcija

Pēdējo (2009. g.) administratīvi teritoriālo reformu laikā Latvijas pagasti tika apvienoti novados – reforma samazināja sīkāku teritoriālo veidojumu skaitu un to funkcijas, taču savdabīgi atzina un nostiprināja padomju laikā caur rajonu reformu ieviesto Latvijas vēsturisko novadu robežu pārbīdi. Mūsdienu reģionu (jeb plānošanas reģionu, tūrisma reģionu, vēlēšanu apgabalu utt.) daļas daudzviet neatbilst gadsimtiem Latvijā pastāvējušo lielo vēsturisko novadu robežām: piemēram, Zemgales reģionā ir iekļauta Krustpils un Atašiene, bet Vidzemes reģiona – Murmastiene un Varakļāni. Patiesībā šie pagasti ilgu vēstures posmu piederējuši Latgalei, arī latgaliešu dialektā runājošo cilvēku apziņā šie apvidi ir latgaliski. Turpretī mūsdienu Latgalei pievienota Subate, Ilūkste, pagasti uz dienvidiem no Daugavpils pēc vēsturiskās teritoriālās piederības ir zemgaliski (vecās paaudzes pārstāvju vārdiem sakot, kursiski). Ilgstoša šādu reģionālo izmaiņu atzīšana atstās sekas iedzīvotāju pašapziņā, radīsies lokālās identitātes nenoteiktība. To, ka šādas pārmaiņas jau ir sākušās, liecina nesen veiktais Rēzeknes Augstskolas pētījums²⁹: par latgaliešiem sevi jau uzskata daļa arī nelatviešu izcelsmes cilvēku, kas turklāt nekad nav dzīvojuši Latgales vēsturiskajā novadā (piemērām, Demenē). Pastāv iespēja, ka tas var ietekmēt arī dezintegrācijas procesus valstī, ieskaitot pēdējā laika politiskās aktivitātes, cenšoties Latgalei piešķirt autonomiju.

²⁹ [VAPDR]. (2009). Valodas Austrumlatvijā: pētījuma dati un rezultāti. Via Latgalica: pielikums, 1. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola. Recenziju skat.: Trumpa, E., Stepīņa, A. (2011): Baltu filoloģija, 20 (2). Rīga: Latvijas Universitāte, 113.–121. lpp.

Ieteikums

Atstājot spēkā esošo novadu un pagastu struktūru, plānošanas reģionu robežas cik vien iespējams pietuvināt vēsturisko novadu robežām. *Lokālās stabilitātes* kultūra veicinās senās valodiskās vides saglabāšanu, tradīciju kopšanu, palielinās iedzīvotāju labbūtības iespējas un kopumā stiprinās valsts reģionu integrāciju.

2. Novērojums. Administratīvi teritoriālo reformu negatīva ietekme valodiskās identitātes saglabāšanā

Projekta lingvistiskais pētījums par dialektu un izlokšņu robežām un to izmaiņām Rietumlatgalē un Austrumvidzemē rāda, ka administratīvi teritoriālo veidojumu agrīnā vēsture ir atstājusi pēdas latviešu valodas areālos. Lingvistiskās izlokšnes vairāk atbilst pirms Pirmā pasaules kara bijušajiem teritoriālajiem veidojumiem: vecajiem apriņķiem, pagastiem, zemnieku sabiedrībām, kas izveidojās bijušo muižu/pusmuižu teritorijās³⁰. Pirms Otrā pasaules kara lingvistiskās robežas mainījušās minimāli, galvenokārt tajos apvidos, kas agrāk nebija apdzīvoti, piemēram, meliorētajās platībās. Pirmskara (20.–30. gadu) teritoriālās reformas ar pagastu izveidi izlokšņu robežas nostiprināja *de facto*, taču retos gadījumos tās netika ievērotas.

Toties pēdējā laikmeta administratīvi teritoriālās reformas, kuru laikā izlokšnes tika sadalītas, šo izlokšņu dzīvotspēja kļuvusi nevienāda. Pirmkārt, daudzi jaunizveidotie administratīvie centri (ciemi, lielciemi) ir dialektāli jaukti vai dialektu izmantošanas apstākļi tajos ir nelabvēlīgi. Otrkārt, ir novērots, ka vistīrākos dialektu paraugus no vairākām paaudzēm izdodas savākt tajās stabilajās izlokšnēs, kas gadu desmitos administratīvi mazāk tika dalītas vai dalītas tādās daļās, kas neiekļaujas citās izlokšnēs, piemēram, Līvānu izlokšnes lielākajā daļā, Atašienē. Ja šis apstāklis nav labvēlīgs, izlokšne ātrāk nivelējas, informantus daudz grūtāk atrast mūsdienu pagastos, kas iekļauti

³⁰ Trumpa, E. (2012). Pārdomas par izlokšņu, administratīvi teritoriālo vienību un draudžu robežām Rietumlatgalē. *Dzīve – attīstība – labbūtība Latvijas laukos*. Cimdiņa, A., Raubiško, I. (sast.). Rīga: Zinātne, 219.-252. lpp.

dažādās izloksnēs vai pat vēsturiskos novados, piemēram, Madonas novada Barkavā, Lubānas novada Indrānos. Ja administratīvais sajaukums vēl sakrīt ar konfesionālo vai nacionālo sajaukumu, pastāv liela varbūtība, ka izloksne daudz agrāk izzudīs. Tas novērots Vīpes izloksnes (pirmskara pagasta) teritorijā, kas izveidojusies, sajaucot katoliskā Līvānu pagasta ziemeļrietumu daļu ar luteriskā Ungura pagasta dienvidu daļu. Savukārt Ungura (Medņu) izloksnes teritorijas austrumu daļā paplašinājās arī krievvalodīgā kopiena, kas apdzīvo mūsdienā Mežāres pagastu.

Pieļaujama varbūtība (tas netika speciāli pārbaudīts, bet pievērsta uzmanība), ka pastāv korelācija starp lauku *iztukšošanos* (jaunākās paaudzes velmi pamest dzimto vietu) un administratīvo nestabilitāti – jaunāko paaudžu dialekta runātāji atrasti vairāk to seno izlokšņu teritorijās, kas gadsimta laikā mazāk ir dalītas un izdzīvojušās garākus *administratīvā miera* periodus.

Ieteikums

Pirms veicot administratīvās reformas, sadalot vai apvienojot teritoriālās vienības, ir nepieciešama nopietna administratīvi teritoriālo izmaiņu analīze un stabila tradicionālo robežu ievērošana. Administratīvo robežu pārvilkšana, izjaucot vietējiem iedzīvotājiem ierasto mikrolokālo telpu, maina (bet pēc būtības iznīcina) valodas, kā arī vietējās kultūras tradīciju mantojamību, veicina ātrāku dialekta zaudēšanu. Kopā ar dialektu, iespējams, iztukšojas arī tie lauku nostūri, kuros, mainoties administratīvai robežai, ierastās telpas centrs pārvēršas par nomali, paplašinot gan garīgā, gan sadzīviskā diskomforta zonu.

3. Novērojums. Reliģisko konfesiju teritoriālās viendabības un draudžu robežu neievērošana administratīvajā plānojumā

Pirmskara pagastu (izlokšņu) robežas, kā arī Latgales un Vidzemes robežu mūsdienās var saskatīt vienīgi pēc katoliskajām draudzēm³¹ piederīgo ciemu izplatības. 1906. g. un 20. gs. 70. gadu Latgales katoļu draudžu teritoriju analīze rāda, ka katram pirms kara dibinātajam vai vecajam pagastam tika mantota vai dibināta arī sava draudze (vai vairākas draudzes). Tieši teritoriālās stabilitātes dēļ draudzes var uztvert kā samērā pastāvīgas ciešāku kontaktu zonas ar labvēlīgiem apstākļiem, kas veicina seno valodas īpatnību un kultūras tradīciju saglabāšanu.

Pašlaik apvidu, kurā runā augšzemnieku dialektā (galvenokārt latgaliskajās izloksnēs) no apvidus, kur šis dialekts ir gandrīz iznīcis (tiek lietota literārā valoda), šķir katolisko draudžu robeža. To var novērtēt subjektīvos skaitļos: pieņemot, ka vienlaicīgi dzīvo apmēram četras paaudzes, un ja katrai paaudzei, kas prot un lieto izloksni, piešķirtu vienu ballu, luterticīgos apgabalus (neatkarīgi no tā, vai tā ir Latgale, vai Vidzeme) četru ballu sistēmā varētu novērtēt ar atzīmi no 0 līdz 1 vai 2, bet katoļticīgos – no 1 līdz 3, retos gadījumos līdz 4. *Katolisko* izlokšņu dzīvotspēja, salīdzinot ar *luterticīgajām* izloksnēm, šķiet, pa vienu vai vairākām pakāpēm ir zemāka. To, protams, ietekmē gan gadsimtus ilga latgaliešu rakstu valodas tradīcija, gan katrai izloksnei labvēlīgā vispārējā kultūrvēsturiskā mikrovide, ko kādreiz stiprinājis dubultais veidojums *savs pagasts + sava draudze*.

No tā pašlaik stabils ir palicis kritērijs *sava draudze*, bet citviet – arī *savs nedalīts pagasts* (skat. punktu augstāk). Šādu stabilu mikrolokālo veidojumu pazīme – cilvēku augstā pilsoniskā pašapziņa, ilgstoši veidojusies piederības sajūta stiprai kopienai (talkas, reliģisku svētku, ģimeņu un sabiedrisku pasākumu svinēšana, aktīva darbība draudžu koros un sabiedriskajās organizācijās utt.). Tam var pievienot arī apzinātu dialekta saglabāšanu un lietošanu – kā vienu no pilsoniskās kopības pazīmēm (visspilgtākais piemērs ir Atašienes sievietes – gan

³¹ [Diecēzes 2012]. Latvijas Romas katoļu diecēzes un draudzes (karte). Pieejams: <http://www.katolis.lv/main.php?parent=13> (01.12.2012.).

reģionā populārā kora dalībnieces, gan izcilas teicējas).

Tieksme saglabāt konfesionālo un administratīvo viendabību ir novērota arī pēc pēdējām reformām: piemēram, Varakļānu novada Murmastienes pagasta ciemi pašlaik ir pārgājuši pie Varakļānu draudzes, lai arī vairākus gadsimtus līdz 20. gs. beigām tie piederējuši Barkavas draudzei. Šāda draudžu maiņa saskaņā ar administratīvo piederību viendabības virzienā ir loģisks solis. Taču konfesionālās kopienas šķelšanai var būt arī negatīvas sekas. Barkavas pagastā un atlikušajā Barkavas draudzes daļā, ņemot vērā to, ka šis pagasts tagad ir jaukts ar vecās Vidzemes teritoriju (bij. Saikavas pagastu, kas ir luterticīgo apdzīvots), konfesionālā (arī valodiskā) vide vairs nav droša, nolemta iznīkšanai.

Ieteikums

Plānojot teritoriju reformas, ir nepieciešams ievērot konfesionālo viendabību. Jaucot draudzes vai konfesijas, ātrāk zūd gan dialekts (augstākminētais Vīpes gadījums), gan novērojamas citas ar vietas identitāti saistītas pārmaiņas, kas grauj vēsturiski izveidojušās kopienas.

4. Novērojums. Vietas identitātes izmaiņas, mainoties paaudzēm – no mikrolokālās uz reģionālo. Neviennozīmīgs šo izmaiņu vērtējums

Pētījuma gaitā tika novērots, ka pēc jau minētā lokālās identitātes principa *savs pagasts + sava draudze*, daudzi vietējie vecās (pirmskara) paaudzes iedzīvotāji sevi uzskata par „vārkaviešiem“, „līvāniešiem“, „atašeniešiem“, lai arī jau sen nedzīvo Vārkavas, Līvānu vai Atašienes pagastā (pagastu robežas ir mainījušas, tomēr viņi tās vecās, atbilstošas galvenokārt mūsdienu draudžu robežām, precīzi atceras). Turklāt šiem vecās paaudzes pārstāvjiem ir savs normatīvās valodas etalons, ko viņi sauc par *vuorkavišu, leivõnīšu vai atašuonu volūdu* utt. Kaut arī šīs paaudzes runātāji sevi uzskata par latgaliešiem, viņi bieži mēdz apgalvot, ka nerunā īstajā latgaliešu (resp. latgaliešu

normatīvajā) valodā un pat uzskata to par trešo valodu (blakus latviešu literārajai un vietējai izloksnei). Tātad viņi ir ar dubulto (mikrolokālo latgalisko un plašo latvisko) identitāti.

Savādākas tendences ir raksturīgas latgaliski runājošiem jaunās (pēckara) paaudzes pārstāvjiem. Viņiem veco pagastu problēma ir sveša, turklāt administratīvo robežu pārbīdes un migrācijas apstākļos viņu pagastu identitātes izjūta ir zaudēta, bet pati telpa ir paplašinājusies. Piesardzīgi var apgalvot, ka tieši mikrolokālās identitātes zušana var veicināt plašākas reģionālās (Latgales) identitātes pastiprināšanos. Ar to daļēji var izskaidrot arī mūsdienu latgalisko organizāciju lielākas aktivitātes – tās ir pārsniegušas pagastu robežas un kļuvušas par reģionālajām.

Ieteikums

Morāli un finansiāli atbalstīt latgalisko organizāciju un to pārstāvju centienus veicināt latgaliskās tradīcijas (valodas, literatūras, vēstures, kultūras utt.) saglabāšanu, kopšanu un popularizēšanu, ņemot vērā, ka latgaliskās identitātes paplašināšanās no pagasta līdz reģiona mērogam ir dabisks, neizbēgams, mazajai globalizācijai līdzīgs process. Šo organizāciju darbība nevis šķeļ sabiedrību, kā var likties, vērojot pēdējā laika atsevišķu politisko spēku aktivitātes, bet tieši otrādi – ceļ pilsonisko pašapziņu, ļauj darboties pārbaudīto tradīciju apzināšanas virzienā, kas sabiedrību kopumā bagātina un attīsta. Šo instrumentu – caur lokālo tradīciju kopšanu veicinot valstisko patriotismu – ir nepieciešams augstu novērtēt, to nedrīkst ignorēt un izlaist no rokām, nododot valstij atklāti nelojālo spēku rīcībā.

Dzīve uz laukiem latviešu literatūrā no brīvlaišanas līdz mūsdienām (Dr. Aija Priedīte)

Šis pētījums rāda, ka mūsu reālistiskā literatūra par Latvijas lauku iedzīvotājiem ir ne tikai latviskās identitātes meklējumu atspoguļojums, bet arī Latvijas pēdējo 150 gadu dzīvās vēstures attēlojums, no kura varam uzzināt gan par latviešu zemnieku nemitīgām pūlēm iegūt zemi savā īpašumā, gan par vēsturiskā konteksta izmaiņu ietekmi uz viņu dzīvi. Zemnieks ir bijis tas, kas burtiski pats uz savas ādas izbaudījis uz rakstāmgaldiem ar baltām, mīkstām rociņām aprakstītās politiskās idejas un to izpildei veidotos likumus. Pētījums atklāj faktus, to vēsturisko autentiskumu komentējot ar daudziem piemēriem un atsaucēm.

Pētījuma korpuss aptver vairāk nekā 5000 lappušu – divpadsmit reālistiskā manierē rakstīti romāni – atspoguļojot laikposmu no zemnieku brīvlaišanas 19. gadsimtā līdz mūsdienām. Pētījumā nav analizētas daiļdarbu estētiskās vērtības, uzmanība pievērsta starpdisciplināram skatījumam, aplūkojot viensētu iedzīvotājus, viņu mobilitāti, vērtību izpratni, konfliktu risinājumus un attiecības ar publisko vidi. Romānu fiktīvajā vidē tiek aplūkoti un analizēti tādi paši jautājumi, kādus pārējie projektā pārstāvēto disciplīnu (sociālantropoloģija, politoloģija, kulturoloģija, valodniecība, vides zinātne) pētnieki pēta uz vietas – lauku darbā, intervējot vietējos iedzīvotājus.

Literatūrsocioloģiskā monogrāfija „Zaļās zemes dievsunīšu un likteņu līdumnieku laiki” ir par lauku iedzīvotājiem latviešu literatūrā, kur galvenā uzmanība pievērsta “savam kaktiņam, savam stūrītim zemes”, un hronoloģiski aplūkotas latviešu zemnieku šā sava zemes kaktiņa ieguves un attīstības stratēģijas, ko pastāvīgi ietekmējušas politiskas idejas un to ieviešana, kari un karu sekas – Latvijas kultūrvides pārmaiņas.

1. Novērojums. Autentiska materiāla trūkums, lai skaidrotu pilsoniskas sabiedrības uzvedības pamatprincipus

Ieteikums

Ar literatūras palīdzību uzzinām, ka 19. gadsimtā laukos saskaņā ar likumu tika izveidota samērā laba pārvaldes pārstāvniecības sistēma, pagasta valdē un tiesā pārstāvētas visas šķiras, taču, kad attiecīgais pagasta pārstāvis tur nonāk un viņam ir visas iespējas taisnīgi strādāt pagasta un tā iedzīvotāju labā, to izmanto tikai retais. Savā viensētā labi un atbildīgi saimnieki pagasta priekšnieka amatā kļūst despoti, pagastveču „čīnā” nonākot, tie pielīdzinās „aitu baram”. Iedzīvotāji „lamā” pagastvaldi, taču kad paši tur nonāk vairumā rīkojas tāpat. Kāpēc? Manuprāt, pirmkārt, tas ir izglītības jautājums, par pilsonisko atbildību un līdzdalību, otrkārt, tas arī ir tāds „viensētas sindroms”. Savā viensētā esmu kungs un kamēr pagasta jautājumi tieši mani un manu viensētu neskar, kāda man daļa. Tā ir viensētnieka norobežošanās no vispārējām pagasta (valsts) interesēm un vispārējā pagasta (valsts) labuma. Šī ir ļoti svarīga mācību un pētniecības tēma kā skolēniem, tā arī dažādu disciplīnu studentiem, nemaz nerunājot par skolotāju izglītības programmām.

Šī norobežošanās no atbildības un plaša starp iedzīvotāju un attiecīgās teritorijas pārvaldi ir saistīta arī ar nākamo fenomenu, proti, mobilitāti. Nodaļā „Lauku iedzīvotāji un mobilitāte” redzam, ka iedzīvotāju kustība līdz pat mūsu dienām netiek uztverta pārāk pozitīvi, un ienācējs vēl šodien ir „šaubīgs” elements. Šī negatīvā attieksme pret ienācēju, kas viennozīmīgi atspoguļojas visā šīs monogrāfijas literatūras korpusā līdz pat mūsu dienām, izskaidro arī lauku iedzīvotāju skepsi pret „dāni”³², pret Eiropas Savienību un globalizāciju vispār. Viss svešais apdraud manu „status quo”, jo es nezinu, ko tas man labu dos, un vēsturiskā pieredze rāda, ka tas nenes neko labu. Un atkal darbības lauks skolām un augstskolām.

³² Dzenovska, D. „Dānis” Latvijas laukos: mīti un pēcpadomju agrārā kapitālisma kritika. Akadēmiskā Dzīve, 48. rakstu krāj., 2011/2012, 3.-16. lpp.

Šeit analizētā literatūras atlase rāda konfliktiem bagātu, bet ne agresīvu sabiedrību, kas labprāt dzīvo uz vietas, un kas ir gatava aizstāvēt savu. Taču šī sabiedrība nav pilsoniska sabiedrība, kas spēj cīnīties par kopējo labumu un nodrošinājumu visiem sabiedrības locekļiem. Nav arī tā, ka ievēlētie pārstāvji izjustu atbildību par pārējiem sabiedrības locekļiem, tieši otrādi, viņi sevi izjūt kā jaunu augstāk stāvošu “kastu”, atrautu no pārējās sabiedrības.

2. Novērojums. Neizpratne par Latvijas lomu Eiropas savienībā un globālajā pasaulē

Ieteikums

Latvija ir moderna Eiropas, Eiropas Savienības, valsts, un nevaram pieļaut, ka mūsu izglītības sistēma un tradīcijas mūs un mūsu bērnus iekonservē šaurā starpkaru un padomju laika domāšanā. Mēs esam daļa no Eiropas Savienības, mēs esam daļa no globālās pasaules, mēs vairāk neesam izolēta, marģinalizēta latviska saliņa, kas skatās šķībi uz katru „ienācēju” un nosoda katru mobilo iedzīvotāju. Latvieši ceļo, redz, vērtē. Iedzīvotājiem vajadzīga saprotama informācija un vēl un vēlreiz informācija, lai varētu izsekot visiem procesiem, lai varētu aktīvi, nevis kā „aitu bars”, piedalīties dažādās vēlēšanās, - pašvaldības, Saeimas, Eiropas Savienības - un ievēlēt sev pieņemamus pārstāvjus, kas dažādās instancēs panāk mums iespējami vēlamus rezultātus.

Šeit literatūrai ir ārkārtīgi nozīmīga loma. Pirmkārt, jau kā valodas un latviešu kultūras nesējai, bet arī kā kultūridentitātes nesējai. Tādēļ ir ļoti nozīmīgi, kādu identitātes kodu šī literatūra pārstāv un kā šis kods tiek pasniegts tālāk.

Ne jau viensētai ir tā vaina, tā ir un paliek latvieša „mentalitātes” dzīves veids, bet gan viensētnieciskai pašpietiekamības domāšanai. Ārpus manas viensētas kaut vai grēka plūdi.

3. Novērojums. Nav izstrādātas metodes un literatūra netiek izmantota kā informācijas avots

Ieteikums

Monogrāfijas autore pievienojas citu pētnieku uzskatiem, kā Dagmārai Beitnerei³³, Nikolajam Balabkinam³⁴ un Katrīnai Švarcai³⁵, ka latviskā identitāte tiek veidota ar literatūras palīdzību. Taču es gribētu papildināt šo apgalvojumu ar ieteikumu, ka identitātes veidošanas problēma nav pati literatūra, bet kā šo literatūru pasniedz, kur liek uzsvarus. Kā rāda šis diezgan apjomīgais pētījums, tad pirmkārt, no literatūras var mērķtiecīgi iegūt un atsijāt informāciju, un otrkārt, to var ļoti atšķirīgi apstrādāt. Tieši šīs apstrādes iemaņas, metodes un domāšana jā māca skolotājiem un jā mudina studenti pievērsties šīm tēmām bakalaura un maģistra darbos.

Dagmāra Beitnere un Katarina Švarca pievērsas literatūrai kā identitātes veidotājai. Tautsaimnieks Nikolajs Balabkins savā grāmatā „Tautsaimnieka atziņu ceļš” veltī veselu nodaļu uzņēmēja tēlam latviešu literatūrā³⁶. Interesanti pievērsties Balabkina studijai ir arī, tieši runājot par latvisko identitāti. Kāda tad ir identitātes alternatīva Beitneres pētījuma tēmas kodolam „mēs zemnieku tauta”? Vai tas varētu būt veiksmīgs uzņēmējs? Taču uzņēmējs, kā rāda Balabkina analīze, tiek latviešu literatūrā attēlots visnotaļ negatīvi³⁷, un kurš

³³ Beitnere, D.: Pašreference latviešu kultūras paradigmā (20. gadsimta 20. - 40. un 90. gadi līdz mūsdienām); nodaļa 3.1.1. Pašreferences horizonts literatūrā (60.-62. lpp.); nodaļa 3.1.3. Kultūras paradigma izglītības kodā (64.-65. lpp.); http://www.dzivesstasts.lv/admin/content_files/Beitnere_prom (29.07.2012)

³⁴ Balabkins, N. Tautasaimnieka atziņu ceļš. Stokholma-Rīga: Memento 2002, 83.-125. lpp.

³⁵ Schwarz, K.: Nature and National Identity after Communism. Pittsburgh, University of Pittsburgh Press, 2006 38.-39., 44.-47., 51. lpp.

³⁶ Balabkins, N. Tautasaimnieka atziņu ceļš. Stokholma-Rīga: Memento 2002, 83.-125. lpp.

³⁷ Šajā rakstā Balabkins apraksta tikai divus latviešu literatūras pozitīvus uzņēmēju un novatoru piemērus Augusta Deglava romāna „Rīga” galveno varoni Pēteri Krauklīti un Andrieva Niedras romāna „Līduma dūmos” inženieri Strautmalī. Balabkins, N. Tautasaimnieka atziņu ceļš. Stokholma-Rīga: Memento 2002, 91.-98. lpp.

tad grib identificēties ar šādu negatīvu tēlu? Rodas jautājums, vai uzņēmējs ir mantrausis un izsūcējs, jeb viņu tā nostāda politiskas ideoloģijas? Viela pētījumam.

Šis pozitīvais „zemniecības kods” un negatīvais „uzņēmēja kods” ir patiesībā „aizspriedumu kods”, ko iepotē mūsu bērnos ar literatūras palīdzību, un kas tiek nests tālāk dzīvē.

Kādi tad uz laika koordinātas izskatās latviešu literatūras lauku iedzīvotāji? Dzimtssaimnieki, rentnieki un pusgraudnieki, 1920. gada agrārās reformas jaunsaimnieki, visi cīnās, taču par labāku dzīvi, lai ekonomiski tiktu uz augšu? Neviens no viņiem daudz neatšķiras no „uzņēmējiem”, domāšana un metodes tās pašas, tikai zemnieks tautas atmiņā ir kaut kas cēls, eksistenciāls, saaudzis ar dabu, uzņēmējs nefīrs mantrausis. Šādus tipus rāda mūsu literatūra.

4. Novērojums. Autentisks vēstures attēlojums par padomju laiku

Ieteikums

Velkot paralēles ar augstāk minētajiem „negodīgajiem uzņēmējiem”, kurus padomju vara centās iznīcināt jau pēc Pirmā pasaules kara, tad zemnieka ceļšanos pēc labklājības padomju vara Otrā pasaules kara un pēckara periodā traktē tāpat, jo, kāda tad ir lauku iedzīvotāju, zemnieku, negodīgā darbība, ka padomju varai arī no viņiem bija jāatbrīvojas, viņu saimniecības bija jāizposta, jālikvidē, lai ieviestu jaunu sabiedrisko iekārtu? Kādēļ zemnieks bija jānovēd līdz identitātes krīzei, kura pastāv vēl šo baltu dien? Arī par padomju laika agrārām reformām mūsu literatūra sniedz dzīvas liecības, kas izmantojamas kā nesenās vēstures mācību grāmatas, noteikti daudz iespaidīgākas un uzskatāmākas, ne kā attiecīgās nodaļas „grifētās” vēstures grāmatās.

5. Novērojums. Skolēnu sliktās vēstures zināšanas un patriotisma trūkums, zēnu mazā interese par literatūru

Ieteikums

Monogrāfija rāda (sal. daudzās vēsturiskās atsaucēs), ka latviešu literatūras reālisti turas pie faktiem, bet arī ja tā nebūtu, tad, piemēram, skolas bērniem tas varētu būt dzinulis uzzināt kā tad īsti bija. Izmantojot šo literatūru kā vēstures mācīšanas avotu, tiktu atrisinātas vairākas problēmas vienlaicīgi. Pirmkārt, tiktu apgūta dzīvā vēsture, vienlaicīgi skolēni iepazītos ar dažādiem avotiem un to izmantošanu, nevis tikai aklu norakstīšanu no interneta. Otrkārt, šādi izmantojot literatūru kā informācijas nesēju, skolēnos tiktu veicinātas patriotiskas jūtas, jo viņi identificētos ar savu veikto darbu. Treškārt, šādi varētu arī piesaistīt zēnu interesi literatūrai, kuriem skolas vecumā vairumā maz interesē romantiskie ieteicamās literatūras gabali. Šādi skolēni, pašiem nemanot, izlasītu arī šo klasiku.

Literatūra ir viena no mūsu visvērtīgākajām kultūras izpausmēm, kas var bagātināt cilvēka dzīvi no pirmās bilžu grāmatas līdz sirmam vecumam.

Visi šīs 12 rakstnieku atlases daiļdarbi attēlo sabiedrību un rāda, ka to radītāji mīl dzīvi, to dara arī viņu tēli, bet politika un sociālie apstākļi, aizspriedumi un dogmas neļauj viņiem dzīvot harmonisku dzīvi.

6. Novērojums. Vadoņa tēla un autoritāru vērtību izcelšana

Ieteikums

Ēriks Hānbergs savā grāmatā „Janeks uzmeklē Birznieku” (iznākusi 2012. gadā) citē Jāņa Birznieka runu, 1935. gada 11. jūlijā pārņemot Zemkopības resora vadību³⁸:

„Mūsu pamatuzdevums ir un paliks gruntniecības nostiprināšana un norūdīšana, lai tā varētu izturēt un pastāvēt ikkatros apstākļos.

³⁸ Hānbergs, „Janeks uzmeklē Birznieku” (2012, 12. lpp)

Mīlestībai pret savu tēvu zemi jābūt stiprai arī tad, kad maizes rieciens plānāks un ienākumi mazāki. Pieķeršanās zemei aiz tīra patriotisma – tā būs mūsu darba ideoloģijas puse.”

Arī šāds citāts, lai gan ne literārs, bet politisks, ierobežo individuālo brīvību, atbildību un līdzdalību ar kritisku domāšanu, tā ir svarīga informācija, bet tas ir jāanalizē un jāskaidro, kā valsts autoritāte saduras ar individuālo brīvību.

Šī literatūrsocioloģiskā monogrāfija rāda, cik smagi nepareiza politika, aizspriedumi un domu šaurība ietekmē cilvēka dzīvi. Tomēr literatūra, mūsu nacionālā vērtība, ir un paliek izglītības stūrakmens, taču tā ir jāizmanto demokrātisko vērtību izpratnei, lai veicinātu jaunus, labi izglītotus un kritiski domājošus cilvēkus.